

Kun József

Minek nevezzetek

(Tanulmányok a magyar hitvestársi líra köréből)

TARTALOM

**Hitvesi költészetünk csúcspontjai:
Kisfaludy Sándor és Petőfi Sándor**

**Minek nevezzetek?
/Petőfi költeményének méltatása/**

A szerző kiadása. 1994.

Hitvesi költészetünk csúcspontjai: Kisfaludy Sándor és Petőfi Sándor

Petőfi szerelmi költészetéről többek között ez olvasható Szerb Antal Irodalomtörténetében: „A feleségéhez írt versek annál csodálatosabbak, mert a legritkább eset a világköltészetben, hogy valaki jó verseket írjon a saját feleségéhez, többek közt Himfy is itt mondott csődöt. A szerelmes vers a vágy feszültségéből származik, és az ember nem szokott az után vágyódni, aki mellette van.”¹

Úgy kívánom felhasználni ezt az idézetet, mint a prédikátor a bibliai textust: hogy minden ekörül forogjon. Csakhogy a prédikátor mindig azonosítja magát a kiválasztott szövegével, a bibliai tartalomnak sohasem mond ellent, én pedig nem akarom követni ezt a szolgálai hűséget, nem azonosítom magam a kiválasztott szöveggel.

Hogy Petőfi hitvesi költészete csodálatosan szép, ebben bizonyára senki sem fog kételkedni. De hogy a legritkább esetben sikerülhetnek a hitvestárshoz írt szerelmi versek, ez elég átgondolatlanul odavetett túlzás, amit Kazinczy Ferenc, Petrőczy Kata Szidónia, Kisfaludy Sándor, Vörösmarty Mihály, Ady Endre, Babits Mihály, Tóth Árpád, Kosztolányi Dezső, Dsida Jenő, és rengetegen mások is megcáfolnak. Az erotikus vágy költői jelentőségének eltúlzását, mintegy kizárólagossá tételét érezzük Szerb Antal megállapításából, s bizonyos fokig a hitvestársi szerelem lebecsülését is. El tudom képzelni, hogy valaki hosszú évek múltán is szerelmes legyen a feleségébe, és fordítva, a feleség is a férjbe. S ha szerelmes belé, miért ne írhatna jó verset, regényt, novellát és akármilyen más művet hozzá. De nemcsak az irodalmi alkotásokra vonatkozik ez, hanem a művészet valamennyi ágára. Hányan festették meg a feleségüket tökéletes művészettel, és hányan készítettek gyönyörű szobrot róla! A házasság aprónak látszó jelenségei is a legmélyebb érzéseknek nyithatnak utat: egy névnap, házassági évforduló, az összekapások utáni kibékülések, egy virágcsokorban megnyilvánuló figyelmesség stb. A vágyak nem kopnak el mindig azáltal, hogy megismétlődnek, és a megismétlődést gátló vagy késleltető körülmények is akárhányszor fokozottabb mértékben ébreszthetik fel újra meg újra a vágyat. Kell szebb vers Elizabeth Barrett-Browning úgynevezett portugál-sonettjeinél? A legnagyobb angol költőnő elsősorban azzal a negyvennégy sonettjével vált világhírűvé, amelyet a beteljesült szerelem meg-megismétlődő telhetetlenségével írt férjéhez, a szerelmi rajongás fáradhatatlan húrján.

Térjünk most mindjárt Kisfaludyra! Adja meg ő a választ a kétkedőknek! Talán senki sem érdekesebb erre. Már most hangsúlyozni kívánom, hogy hitvesi költészetünk csúcspontjainak tárgyalásakor többet foglalkozom Kisfaludyval mint Petőfivel, mert az ő versei már kevésbé ismertek, s egyik legfontosabb célom annak kimutatása, milyen jelentős ihletforrás volt Petőfi számára Kisfaludy szerelmi költészete.

Kisfaludy Sándor 32 évi házasság után temette el a feleségét, s élete végéig nagyon szerette őt, ami végrendeletéből is kimutatható. Pedig mennyi kaland után nősült meg. Legénykori életét ismerve senki sem mondta volna róla, hogy valaha is jó férj lehetne belőle, hiszen katonapályájának bolyongásai idején mindenütt voltak kedvesei. Veinstein Terézt még csak „epedő szökének” nevezi, de Salvatore Vigano balettmester felesége már „ritka kedves, imádott asszony”, aki „isteni gyönyörűségbe varázsolta” őt. Klagenfurti tartózkodása idején számos kedvese közül Pepi grófnét illetik a legelismertebb jelzők, akit különös valóságára

¹ Szerb Antal: Magyar irodalomtörténet. II., átdolgozott kiadás. Bp. 1935. 347.

nézve egész a megőrülésig szeretett. És mégis, kaland volt valamennyi. D' Esclapon Karolina párizsi úrhölgy szobájában Kisfaludy megállapította, hogy a falon függő kép - Laura képe - a badacsonyi szüreten megismert Szegedy Rózához hasonlít nagyon, Laura pedig nem akárki, hanem a nagy költőideál, Petrarca imádott nője. Kisfaludy szeme előtt egymás után tűntek fel a szebbnél szebb nők, de igazi ragyogással mindig csak egy kísértette őt: Róza. A teremtés remeke ő, aki nemcsak a tyúkültetéshez ért, hanem a versekhez, sőt a versíráshoz is, a megye legműveltebb és legolvasottabb lánya. Bécsben is megfordult többször. Bár tudatában van szépségének és gazdagságának, mégis minden hiú fényt megtagadó, örökké munkálkodó nő. Jószívúságáról is közismert, a szegényeket állandóan segíti. Érdemes egy ilyen lányhoz verset írni, érdemes epedni érte.

Csak hogy nem olyan egyszerű a dolog, mert a leány kezdetben hallani sem akar a házasságról. Később - annyi epekedés után - levelet kap tőle a költő, s végül 1800-ban sikerül oltárhoz vezetnie az imádott nőt.

Az 1801-ben megjelent Kesergő szerelem főhletője már Szegedy Róza volt. A korábban kikoszorózott költő bánatát és epekedését tartalmazza. Köztudomású, hogy a kötetnek óriási sikere volt, elsősorban a nők körében. Nemcsak eredetiben forgott az olvasók kezén, hanem néhány silány másolatban is. Régi irodalmunk legnagyobb könyvsikerei közé tartozik.

De mit mondhatunk az 1807-ben közrebocsátott Boldog szerelemről?

Semmi esetre sem azt, amit Szerb Antal állított róla, hogy ez a verskötet csődöt mondott, bár megközelítőleg sem volt olyan sikere, mint a Kesergő szerelemnek. Kisfaludy legszigorúbb bírálója, az irodalomvezér Kazinczy tüzesvassal égetett bele a Himfy-kötetek gyengéibe, de még ő is azt írta 1809-ben Kölcseynek, hogy a Himfy elhalhatatlan dísze nemzetünknek. Ő a második kötetet tartotta jobbnak, a boldog meglegeedés, a vidámabb életfelfogás és az égő hazaszeretet kötetét.

Érdekes Kölcsey Ferenc felfogása a Kisfaludy-kötetekről, amikor Csokonai verseivel állítja párhuzamba őket. Többek között ezeket írja: „A Lilla úgy nem éri fel Himfyt, mint a messzéről csillámló tűzi játékok fénye a volkánét.”² Majd néhány lappal odébb: „Himfyvel egy rendbe Csokonait tenni nem lehet. A Lillának és a Szerelemnek tárgyak egy, de a lélek, mely a tárgyról zeng, két egészen különböző lélek. Himfy a verselés mesterségét nem érti úgy, mint Csokonai. Himfynél a költés maga nem mesterség, ő lángol és teremt, némelykor bámulásra méltóképen, némelykor nem bámulásra méltóképen, mindegy, de ő teremt. Csokonai az érzésnek hangját csak tanulta, s a verselésnek minden tudománya mellett sem adja azt oly szépen, oly csinnal vissza, mint Himfy, s bár ez is némelykor nem elég csinos, de mégis egy szebb természetnek hangja az, melyet ő zeng. Mind Himfy, mind Csokonai határ közé szorított geniek.”³

Hallgassuk most meg Csokonai vélekedését a Himfy szerelmeiről. A Lilla-dalok Előbeszédében írta: „Vakmerőségnek látszik ugyan, a Himfy Szerelmei után, Erato lantját valakinek megzendíteni merni mostanában” ..., „mikor már egy nemzetnek nyelvén egy tökéletes zseni méltóvá tette magát polgártársainak kedvellésére” ..., „Mit várhat hát az én Lillám, mikor már Himfy megvan - mit várhat egyebet fel sem vevésnél, vagy ami még szomorúbb, szánakozásnál? Nem tűrhetőbb lett volna-e sorsa, ha még ezelőtt néhány esztendővel, amikor lételet vette, világ eleibe kerülhetett volna?”⁴

² „Kölcsey Ferenc munkái” Bp. Franklin-Társulat. 1903. 167.

³ Uo. 174.

⁴ „Csokonai V. Mihály munkáiból”. Bp. Franklin-Társulat. 1905. 25.

Az igazság az, hogy sem Kölcsey, sem Csokonai sorait nem szabad szentírásnak venni. Kölcsey azért olyan szigorú Csokonaihoz, mert „alacsony” népi kifejezéseit nem tudta megbocsátani neki, Csokonai pedig azért magasztalja fel annyira Kisfaludyt, mert tehetetlen vele szemben: látnia kell, hogy az anyagiakkal rendelkező Kisfaludy verseinek kiadásával megelőzi őt, és hatalmas sikernek örvendezhet. De Kölcsey és Csokonai - s tegyük még hozzá, Kazinczy is - a korabeli magyar irodalom legkiválóbb képviselői, s ha ennyire elismerik Kisfaludyt, semmi esetre sem mondhatjuk a kötetéről, hogy csődöt mondott. A Boldog szerelem értékeit későbbi bírálók is elismerik. Heinrich Gusztáv a századforduló táján a „házasélet himnuszának” nevezi, és azt állítja, hogy nemcsak igen szép dalokkal jeleskedik, hanem művelődéstörténeti szempontból is jelentős. Hankiss János professzor szerint a Boldog szerelem eredetibb, s ha költői értékei rejtettebbek, azért nem kevésbé maradandók. Figyelemre méltó az a kedves hang, ahogyan Hankiss a kötet 17. és 35. dalát magyarázza. Azt állítja Kisfaludyról, hogy a „tisztá lelkű magyar férfi viszonyát a szerelemhez senki sem fejezte ki ilyen egyszerű és szép világossággal”.⁵

Szeretnék rámutatni Kisfaludy szerelmi költészetének néhány olyan jellegzetességére, ami többé-kevésbé mind ez ideig elkerülte a figyelmeket. Természetes, hogy ezzel párhuzamosan régebbi megállapításokat is figyelembe veszek, helyenként ki is egészítek.

Kisfaludy Sándor nem volt az a modern költő, amilyenek egyesek beállították őt. Szentimentális forrásokból ittasuló lelke legszívesebben a középkori várromokon révedezett, költészete pedig elsősorban hézagpótló jellegű. Azt a középkori gáláns hangulatot zárta le, ami a trubadúrok és Petrarca fellépése óta évszázadokon át egész Nyugat-Európában kimutatható, s ami csak nálunk nem tudott kellőképpen kibontakozni, mert az állandó hadakozások és vallási küzdelmek más irányba terelték a figyelmeket. /Parlagi mivoltukhoz is inkább a durvaságok illettek, s nyelvünk sem volt eléggé kifinomulva a szerelmi érzésnek amolyan „dolce-stil nuovo” formában történő választékosabb kinyilatkoztatására./

Kisfaludy Kesergő szerelmének Lizája - Szegedy Róza - épp oly megközelíthetetlen ideál, mint Petrarca Laurája és a trubadúrok feudális eszményképe. S valljuk még be, Kisfaludyn magán is azt érezzük némelykor, hogy trubadúr, aki nem foglalkozásszerűen költő, hanem illendőségből verselő nemesúr.

Eszményképe Petrarca volt, annyira, hogy sokszor a leplezetlen utánzásától sem riadt vissza. Még a metaforáit is átvette. Idézem Petrarca CV. szonettjének harmadik szakaszát:

*„Arany volt fűrtje, meleg hó az arca,
A szeme csillag, ében a szemöldje.
Amely alatt kis Amor ült, nyilazva.”*⁶

A nyilazó Amor Kisfaludy költészetében is minduntalan megjelenő kép, és középkori hangulatok ébresztője. De ennél is figyelemre méltóbb az idézett szakasz második metaforája, a „meleg hó az arca”, amit Kisfaludy szinte változatlanul átvesz a Kesergő szerelem 89. dalában: „meleg hó volt ábrázatja” - írja kedveséről.

Bár rajongott Petrarcaért, s a Petrarca-szonettek nélkül sohasem született volna meg a Himfyje, felfogása a szerelemtől merőben különbözött amazétól.

Házassága előtt olyan kicsapongásai voltak, amilyeneket Petrarca sohasem engedett volna meg magának, a házassága pedig olyannyira jelentős, hogy egész élettevékenységének meg-

⁵ Hankiss János: A magyar irodalom közl. 103.

⁶ Radó Antal fordítása. 1886.

határozója lesz. Ebből merít ihletet szorgalmas gazdálkodói munkájához, hazafias lelkesedéséhez, közéleti fáradozásaihoz.

Petrarca istennőt lát a kedvesében, és a szerelme plátói, nem is tudnánk őt férjnek elképzelni, - Kisfaludy házaselete igazi földi, gyakorlatias élet, őt nem is tudjuk ezután másnak, „csak” férjnek elképzelni. /A legérdekesebb az, hogy a valamikor elérhetetlennek magasztosított Liza a mindennapi élet gyakorlatiasságában is megőrizte a férje számára bizonyos plátóiasságát - az az ideális nő maradt, akihez mindenkor trubadúros szemmel lehetett közeledni./

Szerelmi életük tekintetében: Petrarca az egyoldalú, az örökké áhítóztó költő, Kisfaludy pedig a sokoldalú, a beteljesült ember.

Bármennyire is Petrarca-ból ihletődött, Kisfaludy szerelmi költészete épp leglényegesebb vonásaiban az utána fellépő Petőfi verseihez áll legközelebb. A Nyugatot bejárt és a magyar parlagságot észrevevő Kisfaludyra kétségkívül Petrarca finomsága hatott - ugyanakkor több évszázados nagysága is -, de a szerelmi mondanivalója fokozatosan elszakad a középkori szerelem „egyetemes talajtalanásától”, és egyre inkább hazai, sőt dunántúli színezetet kap. Ez még nem azt jelenti, hogy Kisfaludy modernné válik, mint ahogy egyesek elképzelték - hiszen a modernnek majd Vajdáék és Adyék lesznek -, hanem azt, hogy olyan hangot üt meg már a modernség előtt, ami nemcsak egy létjogosult népi irányt hozott, hanem óriási tehetségeket is: Petőfit és Aranyt. Már mondtuk, hogy Kisfaludy pótolta a magyar lírában azt az intelligens középkori hangot, ami hiányzott belőle vagy csak foszlányosan létezett, és le is zárta irodalmunkban ezt a középkoriságot. Ez az egyik nagy érdeme. De a Boldog szerelem erkölcsi tisztasága, dunántúli képei és a nép nyelvéhez közeledő nyelve már sejtetik az alig néhány évtizeddel később diadalra jutó népi realizmust, mindmáig legnagyobb irodalmi sikerünket. Petőfi legközelebbi lelki rokona a magyar szerelmi lírában Kisfaludy Sándor, még akkor is, ha erről sohasem írtak. Rokona: nem is annyira a formákban, hanem a tartalom, a lényeg minden megnyilatkozásában, a szerelemnek teljesen azonos felfogásában. Tudom, hogy meglepőnek hangzik, de a valóság ez: alig van Petőfi szerelmi költészetének olyan gondolati és hangulati vonása, ami hiányoznék Kisfaludy költészetéből. Sokszor a forma, a mondanivaló kerete is bámulatosan megegyező. Petőfi sokat merített a Himfy-dalokból, és tudatosan. Nem szégyen ez, hiszen a nagy költők mindig tanulnak a kisebbektől, ők úgyis szívesen mindenkitől képesek tanulni akárhányszor, mert éber szemmel járók, kitűnő megfigyelők, és intuitív világuk is felfog minden élményszerűséget. Arany büszkén vallotta, hogy Gyöngyösitől tanult sokat, pedig lényegesen nagyobb tehetség volt nála.

Vegyük most sorra mindazt, amit Kisfaludy és Petőfi szerelmi rokonságáról elmondhatunk!

A legszembeütőbb mindenekelőtt az a közös vonás, hogy a szerelem minden szépségét és áldását mind Kisfaludy, mind Petőfi a házaselettől várja. Petőfi minden lányban a feleséget kereste, Kisfaludy pedig hiába hánykódott hol egyik, hol másik kedvesének karjában - némelykor önmagát is a beteljesültség látszatával ámítgatva -, sikere mindenkor a katonáembernek szinte törvényszerűen kijáró siker volt, és ezt maga is érezte. Kisfaludy a sikeres udvarlások közben is sokat szenvedett a Rózától kapott kosár miatt, és ebből a szenvedésből nagyon szép sorai születtek. Ilyen a Kesergő szerelem negyedik énekének alábbi része is:

*„A szabadba kilódulok,
Nem enyhülést találni.
Mert én soha sem gyógyulok.
Hanem kínom táplálni.*

*Ekkor dühös indulatom
Tétova hajt engemet,
Tüskén, bokron, míg bírhatom
Csüggedező testemet.
Könnyben úszó két szememmel
Csillagomat vizsgálom,
S a teremtőt életemmel
Könyörögve kínálok...*

*Ha már ügyem, a míg élek,
Nem változik meg soha:
Váljatok el, test és lélek! -
Ily sors több, mint mostoha.”*

A házasság a költőt boldoggá teszi, és egész hátralévő életét meghatározza. A Boldog szerelem 8. dalában írja:

*„Fájdalmimban átkoztalak,
Midőn kíznád kebelem,
Dicsérlek most, és áldalak,
Boldogító szerelem!
Kifizeted uzsorával
Sérelmiért szívemet,
A boldogság méz-árjával
Borítván el létemet.
Már majd alig viselhetem, -
Öröm minden lehelletem.
Nappalom és éjjelem:
Áldott légy, oh szerelem!”*

Ez az igazi, a beteljesült szerelem, nem amivel addig ámítgatta magát a költő. Nem Petőfi jut most eszünkbe, aki ugyanezt az érzést írta le röviddel házasságra lépése után, csakhogy más-más szavakkal?

*„Elértem, amit ember érhet el.
Boldogságtól csordultig e kebel.”*

/„Elértem, amit ember érhet el”/

Újabb párhuzamok a boldog házaseslet korából:

*„Nem cserélnék koronákkal.
Sőt magával mennyországgal.
Ha már itt is égig hág
Az emberi boldogság.”*

/Kisfaludy: 12. dal/

*„Amióta én megházasodtam,
Valóságos fejedelem vagyok.”*

/Petőfi: „Amióta én megházasodtam”/

„Ölemben tartom az egész mennyországot.”

/Petőfi: „Ilyen óriást, mint.”/

Kisfaludy:

*„Mosolyogva jönnek-mennek
Életemnek napjai.”*

/30. dal/

Petőfi:

*„Nagy a mi örömünk,
Nagy a mulatságunk,
Gyöngynek is beillik
Fényes boldogságunk.”*

/„Feleségem és kardom”/

A vallomások végeleáthatatlan sora születik meg mindkét költő lantján, olyan nyílt őszinteséggel és olyan temperamentummal, amihez nincs példa a magyar házastársi lírában. Mindketten érzik, hogy szerelmük viszonzott, s ezért tudnak olyan rajongással írni a feleségről. Ebben a nagy boldogságban minden, de minden a feleség érdeme:

Kisfaludy:

*„De most minden örömet ád!
Az is, ez is a te munkád.”*

/15. dal/

Ugyancsak ő:

*„Nem engemet - szerelmemet
Illeti a borostyán.”*

/100. dal/

Petőfi:

*„A dicséretet és
Díját te érdemled:
Mert tőled tanultam
Én e nagy szerelmet/”*

/„Szeretlek, kedvesem”/

Talán egy nyelv sem fejezi ki szebben a női élettárs fogalmát, mint a mi nyelvünk. Azt mondjuk: feleség. Ezt úgy kell érteni, hogy a hitvesünk önmagunkkal egyenlőt jelent, önmagunk felemását. Ketten együtt „egyet”. A magyar irodalomban Kisfaludy és Petőfi érezte ezt a legjobban. Ők fejezték ki a legvilágosabban a hitvestársi egytelenségét.

Kisfaludy így:

*„Mert az ember még csak egy fél,
És egészen csak akkor él,
/Akárki bármit beszél/
Midőn két szív egybekél.”*

/23. dal/

Meg így:

*Az egyiknek szerencséje
A másiknak nyugalma,
Egyik szívnek a bibéje
Másiknak is fájdalma:
Hogy a kettő csak egy lenne,
S mindent csak egy okból tenne, -
Imígy élni egymásban,
A boldogság ebben van.”*

/Kesergő szerelem VIII. ének/

Petőfi sokkal bonyolultabb, de egyben mélyebb megfogalmazását is adja a hitvesi egytlényűségnek. Az ő vallomásaiból sokszor már nem is a felemáság gondolata olvasható ki, hanem a szétválaszthatatlan egysége.

Kisfaludy és Petőfi önzetlenségét a házasságban az alábbi sorok érzékeltetik:

*„Minden eset, minden dolog
Csak annyiban érdekel,
Amennyire rajta is fog,
Néki is kell, vagy nem kell.”*

/Kisfaludy: Boldog szerelem 41. dal/

*Nekem nincsen vágyam,
Nincsen akaratom,
Mert amit te akarsz,
Én is azt akarom.
Nincs az az áldozat,
Mely kicsiny ne lenne
Éretted, hogyha te
Örömet lelsz benne.*

/Petőfi: „Szeretlek, kedvesem!”/

A házasság életfilozófiájuk egyik sarkalatos pontja, s minden olvasójuknak ajánlják. Kisfaludy ódái emelkedettséggel ír róla:

*„Oh házasság, melylyel két szív
Érzékeny és ártatlan,
Összehangzó, tiszta és hív,
Egybefonva, szőve van:
Te vagy kegyes Istenünknek
Legédesebb áldása!
Legszebb, legjobb örömünknek
Mindég teli forrása.*

/Boldog szerelem I. ének/

Sajnálják, lenézik, sőt ki is gúnyolják a nőtlen embert:

*„Ember, a ki, ha magányos.
Jó társra nem tehet szert,
Sajnálom az oly embert.” -*

írja Kisfaludy a Boldog szerelem 73. dalában, Petőfi pedig így gúnyolódik a „Feleségek felesége” versében:

*„Nem is tudja a nőtelen,
Mi az igazi szerelem:
Hogy tudná az istenadta?
Még csak akkor tanulgatja.”*

Amikor a feleségével enyeleg Kisfaludy, ugyanúgy megszólítja, mint Petőfi, és kérdésekkel fordul hozzá:

*„Rég szeretett, hát enyém vagy?
Semmi sors sem választ el!”
/68. dal/*

Egészen petőfies az alábbi közvetlen hangulatú sor:

*„Adj csókot! - én is adok.”
/106. dal/*

Vagy petőfies eljárás az is, amikor a hosszas felsorolásokat rövid következtetés zárja le:

*„-----
De leginkább szeretem én

Ölelgetni kincsemet.”
/Boldog szerelem V. ének/*

A nagy szerelmet nem lehet szavakba foglalni, mert a szó csak elhomályosult tükörképe annak, ami a szerelmes szívben van.

De a szerelmes költő mégis megpróbálkozik a lehetetlennel, a belső feszültség mindig arra kényszeríti, hogy kifejezési formákat keressen határtalan szerelmének érzékeltetéséhez, no meg a kedves szépségének a megrajzolásához is. Az eredmény sohasem elégti ki a költőt: a szerelmi érzés sokkal több a kifejezésére szánt mondatoknál, s a kedves is sokkalta szebb a kiizzadt szóknál.

Kisfaludy legszebb próbálkozása talán a Kesergő szerelem 102. dalában van, amelynek a temperamentuma csak a Petőfi-vallomásokkal hasonlítható össze. Ezt írja benne:

*„Mondd meg, miként gondoljalak,
Bámulandó szép tündér!
Hogy elmémmel megfogjalak,
Lelkem hozzád fel nem ér.
Mondd meg, miként érezzelek,
/Ha szabad azt kérdezni/
Mondd meg, minek nevezzelek.
Oh te, több mint isteni!”*

Petőfi a „Minek nevezzelek” vers gondolatát és címét ezekből a sorokból merítette...

Az országot szélteben-hosszában járó Petőfi nemcsak meleg otthonról és feleségről álmodott, hanem gyermekekről is. A családalapítás gondolata állandóan foglalkoztatta. Kisfaludy ugyanúgy óhajtotta a gyermeket, mint Petőfi. A Boldog szerelem 17. dala egy képzelődésből fakad, az anyai örömök előtt álló feleséget rajzolja meg benne:

*„Nézd e rózsát bimbójában,
 Kebele még bezárva!
 Nézd emezt itt virágában,
 Kebele már kitárva!
 Olyan valál, szép kedvesem
 A leányi pártában:
 Ilyen vagy most, szerelmesem,
 Hymen nyoszolyájában,
 S ennek itt már hull levele,
 Teli maggal a kebele:
 Ha ilyen léssz, legszebb léssz,
 Ámbár rózsád oda vész.”*

A 96. dalból azt is megtudjuk, hogy több gyermekre gondolt Kisfaludy. A sors nem kedvezett neki. Hiába olvasta hosszú éveken át a hozzáférhető orvosi könyveket, feleségének nem lehetett gyermeke. Azért ő mégis élete végéig szerette a feleségét.

Kisfaludy Petőfinél is többet mond a házastársi szerelemről, amikor annak a fizikai örömét is bemutatja. A fiatal házasok délutáni „hangulatáról” vallanak például az alábbi sorok:

*„Akkor, midőn oda dűlünk
 A nyugalom ölébe,
 S ölelkezve elmerülünk
 A kény gyönyörűjébe,
 Egek! mi nagy boldogságunk!
 A midőn feloldódik
 S összevegyül valóságunk,
 S eggyé összefonódik!
 Oh! egy ilyen percen belül,
 Ily hív- s lélekvegyületben
 Mit éreznek lelkeink!
 Mennyit érnek szíveink!*

/34. dal/

A házaselet intimebb hangulatainak feltárása elég merész vállalkozás a preromantika korában, és inkább csak a sejtetés formájában képzelhető el. Kisfaludy olyan formát talál a mondani-valójához, amiben igazán semmi bántó nincs, s hogy egyáltalán írni mer erről a kérdéstről, arra épp tiszta erkölcsű házaselete bátorítja fel, amelyben a lélek az uralkodó. Ez a fenti sorokban látszik, de Kisfaludy más helyeken részletesen is kifejti, például a 43. dalban:

*„A test pompás szépségei
 Idővel mind romlandók,
 Csak a lélek kellemei
 Mindhalálig állandók.”*

Egészítsük ki a 104. dal gondolatával is:

*„Csak az erkölcs s szerelem
 Megnyugtató élelem” -*

írja benne.

Az a Kisfaludy, aki legénykorában annyi nőnek udvarolt, a didaktika legmagasabb fokáról oktat, Berzsenyi és Széchenyi nemzetnevelői szellemében, de őket megelőzve:

*„Magyar szépek! legyetek jók,
Áldozatra s lantra méltók!
S Árpád népe olyant tesz,
Hogy Rómának társa lesz!”*

/166. dal/

Egymás utáni szakaszokban a lányok és asszonyok tiszta erkölcsét dicsőíti, s józan életre int. Egy elmaradott hűbéri államban a nőiességet magasztalja /139. dal/, hogy ezzel is kivezesse népét a parlagi durvaságból. Ezzel nemcsak Széchenyi előfutára lesz, hanem véletlenül nagy vetélytársa, Csokonai harcostársa is. Dorottyán azért lehetett nevetni, mert elmaradott kora tette nevetségessé őt, s a Csokonai mentalitású költők azért rajzolták meg ezeket a női alakokat, hogy kiutat mutassanak elmaradott koruknak.

A didakta - Kisfaludy számos dalában a mértékletes szerelemre int.

Ha Petőfi az Alföld, Kisfaludy a dunántúli tájak nagy szerelmese. Minél boldogabb a házaselete, annál szebben rajzolódik ki verseiben a hazai tájak szépsége is. Kisfaludy a Boldog szerelem második énekében egészen széles háttérrel nyújt a boldogságához: bemutatja házának udvarát, a mezei munkát és a munkást, a virágokat, az állatokat - a természetet. Akár Petőfi mindenfajta versében, benne van ebben az énekben is a teljes magyar valóság, emberével, állatával együtt: a kevély sas, a ludak és a récék, a nagyfejű bika, a délceg Ráró, az összezsapó kosok, a juhok, a borzas kocsis, a pajkos lovász, a kútra menő legények, a juhászbojtár, a fejésre váró tehenek, a fejesnél kíváncsiskodó éhes borjúk, a furulyázó pásztor, a szorgalmas földműves - és így tovább. Mi ez, ha nem Petőfi világa? És nem akármilyen száraz felsorolásban találjuk a szereplőket, hanem egy sajtószerű jelzővel vagy cselekvéssel ellátva. A leírások elevenek, helyenként nagyon művésziek, s valamennyi sorukban a magyar föld leheletét érezzük. A leírás végén úgy kiált fel Kisfaludy, ahogy Petőfi szokott:

*„Oh természet! mely becsesek
Kellemeid s áldásid!”*

Kell-e elevenebb leírás az alábbiaknál:

*„A nagyfejű, zömök bika
Bömbölve jár alá s fel
A csapásban, merre már majd
A csordának jönni kell.
Dúl, fül szikrát hányó szemmel
És kalapál lábával,
S maga körül porfelleget
Indít mérges szarvával.”*

Nemcsak a bika külső képe jelenik meg előttünk, hanem az egész belső világa, a maga türelmetlen várakozásával sőt vágyódásával is. Ez a szakasz Arany híres állatleírásai közé kívánczik.

Remekül sikerült a második ének alábbi képe is:

*„Most a kosok összeütnek,
S csapásaik oly nagyok,
Hogy a föld is reng alattok,
S majd beszakad az agyok,*

*Míg a pásztor, ki a dombról
Fújja le bús nótáját,
Megharagszik s ajakáról
Félrekapván dudáját,
Olyant rikkant a kosoknak,
Hogy ezek megrettennek,
S félbe hagyván a viadalt,
Jobbra-balra szétmennek.”*

A kép teljes és nagyon eleven, mindvégig mozgásokból tevődik össze, akár Petőfi képei. Az egymásra utalt ember és állat együttesen jelenik meg benne s a legtermészetesebb formában. Az idézet harmadik-negyedik sorát olvasva szinte megborzongunk, annyira érezzük a verekedő állatok csapásainak súlyát.

Tökéletes a mindössze néhány sorban megrajzolt pásztor képe, mert a költő olyan ragyogóan tömörít, hogy úgyszólván semmi sem hiányzik belőle, ami a pásztor életét és lelkivilágát jellemezné. A következőket látjuk, illetve érezzük ki belőle:

A pásztor a dombon ül, és bús nótáját fújja. Ez a nóta biztosan azért bús, mert a kedvesére gondol, aki nem lehet most vele. Tehát szerelmes a pásztor. Biztosan kellemes, szép idő van, ezért lehet a füves dombra leülni. A pásztor észreveszi a verekedő kosokat, és nagyon méregbe jön, hisz amúgy is borongós hangulatban volt. Amikor elveszi ajkától a furulyát, hogy ráordítson az állatokra, talán még káromkodik is. A megrémült állatok nem egy irányba futnak, hanem jobbra és balra.

Az is kiérződik a versből, hogy a pásztor nem akármilyen ember, hanem ereje teljében lévő, tekintélyében álló pásztor.

Igazi hazai táj, reális népi emberek, reális állataink. Ez az, amiben Kisfaludy a népi realizmus, Petőfi és Arany előfutára lesz. A középkori gáláns hangulat pótlása és lezárása mellett ez Kisfaludy másik különleges érdeme - amint már mondtuk. Most példával igazoltuk.

A Kisfaludy-Petőfi rokonság további vizsgálásaként - éppen a végső következtetések levonása előtt - érdemes felfigyelni a Boldog szerelem 120. dalára is. Teljes egészében idézem:

*„Két dolog van, oly szükséges,
Mint a bészítt levegő,
Melylyel, ha ki egészséges,
Bírjon, - másként szegény ő.
Sőt élet sem az élete,
Egyképen él a fával:
Az embernek természete
Hozza már ezt magával.
A szabadság és szerelem
E szükséges két élelem:
A ki nem bír ezekkel,
Azt a sír csak nyelje el.”*

Lényegében azt olvastuk itt, hogy az élet két legnagyobb ajándéka Kisfaludy szerint a szabadság és a szerelem - természetesen az egészség mellett, amit már a dal elején kihangsúlyoz a költő.

Írjuk most mellé a mindnyájunk által annyira ismert kis Petőfi-verset:

*„Szabadság, szerelem!
E kettő kell nekem.
Szerelmemért föláldozom
Az életet,
Szabadságért föláldozom
Szerelmemet.”*

Most ragadjunk ki mindkét idézetből két sort:

*„A szabadság és szerelem
E szükséges két élelem” -*

- írja Kisfaludy,

*„Szabadság, szerelem!
E kettő kell nekem” -*

- mondja Petőfi.

Senki sem vonhatja kétségbe, hogy a „Szabadság, szerelem!” című Petőfi-vers megírására Kisfaludy dala hatott. A már kimutatott egyéb hatások is megerősítik ezt. - A félreértések elkerülése végett szeretnék mindjárt kihangsúlyozni valamit. A tanulmányomnak nem az a célja, - sőt részletcélja sem - hogy Petőfit Kisfaludy utánzásával vádoljam. Én a két költő rokonságát igyekszem bemutatni, továbbá azt: mi az, amivel Kisfaludy Petőfire hatott, mennyiben tekinthetjük Kisfaludyt Petőfi előfutárának. A „szabadság-szerelem” motívumot kettős céllal iktattam be a tanulmányomba. Egyszer azért, hogy egy Kisfaludy-hatásra rámutassak, másodszor pedig, hogy a két költő egyéniségét jobban kielemezhessem.

Igen, mindkét költőnek igaza van: a szabadság és a szerelem csak együttesen ér sokat. Különösen olyan fiataloknál, mint amilyenek ők voltak akkor. Az élet egyik nagy áldását, a házastársi szerelem szépségét csak akkor élvezhetjük igazán, ha szabadok vagyunk. Kisfaludy sokszor gondolt erre, s talán egyébire nem is gondolt. /Ne bántsuk meg mégsem: a boldog házassága elősegítette őt ahhoz, hogy kedvvel gazdálkodjék, s a birtokait, a dunántúli tájakat és a haza földjét is jobban megszeresse. Erről már beszéltünk./ De Petőfi az élet nagy ajándékát, a szerelmet is egy nagyobb körű érzés, a haza szabadsága és az általános emberi szabadság fogalma alá rendelte. Egy rendíthetetlen eszme szolgálatába, amiért később az életét is szívesen feláldozta.

Kisfaludy kimondja, hogy az ember számára a szabadság és a szerelem a legnagyobb életáldás, és ezután már nincs mit mondania. Amikor Petőfi ugyanezt mondja ki, a mindennapiságból szédületes magasságba emelkedik: a legszentebb eszmék aktivizált világába, ahová nem minden földi halandó merészkedik. A sok tekintetben rokon Kisfaludy hatása némelykor csak egyoldalú, esetleg formai hatás, de ami mégis képzeletindító erejű. Arra való, hogy eszébe juttasson Petőfinek valamit, ami amúgy is benne volt, csak sok-sok más dolog mellett éppen hogy észre kellett vennie. Kisfaludy költészetében vannak tartalmilag és formailag egészen szép és értékes részek még a mai olvasó számára is, de vannak olyan részek és motívumok is, amelyek mintha csak azért jöttek volna létre, hogy egy jóval hatalmasabb zseni a középszerűségből a magasba, sőt a feledhetetlenségbe ragadja őket. Egy egyszerű skálát sokan el tudnak fűtyülni, anélkül, hogy különösebb hatást érnének el vele, viszont a skálázás a Kilencedik szimfóniában és Mozart Don Juanjában művészileg hat. Ami Kisfaludy költészetében némelykor száraz és unalmas is már, az Petőfi feldolgozásában aranyat ér, akár a „Szabadság, szerelem” vagy a „Minek nevezzelek?” vers is. Petőfi valamelyest több lett

azáltal, hogy Kisfaludy költészetéből gondolatokat és ötleteket meríthetett, de Kisfaludy értékét is növeli az, hogy a „nagy” Petőfi hozzá folyamodott...

A középkori várromokon révedező és a népi realizmust előkészítő Kisfaludyt nem lehet sem hátra, sem előre nézve értékelni. Őt csak mindkét irányból egyszerre lehet. Költészete így kapcsol össze két világrengető óriást, Petrarcat és Petőfit. A középkori talajtalanságot és a hazai talajt. Az idealizáló és a reális szerelmet. Szélesebb távlatból nézve: költészetével irodalmunk így kapcsolódik hozzá még egyszer ahhoz a középkori egyetemességhez, amelyből egyszer megszületett, s amely megszületése után nemsokára Temesvári Pelbártot és Janus Pannoniust adta - európai hírű tehetségeket. De így mutat költészete új irányt, amelyben a tiszta szerelem, a családi boldogság és a hazai tájak szépségének és szeretetének bemutatása a legfontosabb, s amely mindmáig felülmúlhatatlan nagyságokat termelt ki irodalmunkban: Petőfit és Aranyt.

Herczeg Ferenc azt írta egyszer, hogy a hitvesi szerelem költészete gyönyörű magyar specialitás. Ez ilyen formában talán túlzás. Az azonban bizonyos, hogy a magyar hitvesi költészet világviszonylatban is élvonalbeli költészet, és méltó az eddiginél alaposabb tudományos elmélyülésre. És most már nemcsak Kisfaludyra és Petőfire gondolok, hanem mindazokra is, akiket tanulmányom elején felsoroltam.

*„Szégyeljétek magatokat halottak,
élők, falánk senkik, kik írtatok
Petőfiről eddig, de szeretni igazán
nem tudtátok. Úgy kell őt szeretni,
hogy fellángoljon tőle ismeretlen
pora - s önmagunk megkorbácsolásával.
Miként Simon, a remete tette, úgy kell
felülni a Petőfi dicsőségének magas
köoszlopára s éhezve, ázva, csak az
ő dicsőségét hirdetni.”*

/Ady/

Minek nevezzetek? /Petőfi költeményének méltatása/

Az 1327. év nagypéntekjén különös eset történt Avignon város templomában. Egy huszonhárom éves ifjú, az egyháznak nemrég felszentelt papja, megpillantott a hívek között egy fiatal nőt, és egész életére belészeretett. Az ifjú a középkor egyik legjelentősebb szellemóriása, Francesco Petrarca, a költő, a reneszánsz kort létrehozó humanista mozgalom egyik elindítója és megalapozója, aki később olyan szerencsésen olvasztotta egybe a szerelmi mondanivalót egy szigorúan meghatározott lírai formával, hogy a tökéletes szonettet sikerült megteremtenie - az imént említett szerelmi fellángolástól ihletődve -, a nő pedig a Petrarca szonettjei által világhíressé lett Laura, a halhatatlan szonettek másik érdekese.

A szerelem csodákra képes.

Huszonhárom éves volt az az ifjú is, akit ötszázvalamennyi évvel később egy másik nő ígézett meg. Költő úgyszintén és lángész. A világirodalom egyik legnagyobb lírai lángelméje: Petőfi Sándor. Előbb egy kertben találkoztak a délutáni órákban, aztán a megyei bálon. Templom ez is, az is... ahol egy isteni sugallat hozta őket össze, akár Petrarcáékat. A szeptemberi napsütés bearanyozta minden lépésüket, s az esti gyertyák fénye sugárból font alig sejthető hitvesi köteléket ifjú fejeikre.

Ha isteni erők sugallják a nagy költői szerelmeket, termésük isteni mű lesz. Petőfit olyan versek írására ihlette ez a minden lényét átjáró szerelem, amelyek az erkölcsi tisztaságot, a hitvesi szeretetet és hűséget mindmáig felülmúlhatatlan szépségben fejezik ki, és ezért felsőfokú iskolapéldái lehetnek minden szerelmes költőnek. S az ihletet adó nő, Szendrey Júlia, ha nem is lett olyan világhíresség, mint Petrarca Laurája, talán még díszesebb helyet foglal el Petőfi lelki birodalmában, mint amaz a Petrarcában, és eldicsekedhet vele, hogy a világirodalom legőszintébb és legszenvedélyesebb hitvestársi verseit mégiscsak hozzá írták, olyan verseket, mint a „Szeptember végén” is.

Petőfinél szebben és forróbban senki sem írt a nőről. Művészetének egyik nagy csodálója ragyogó szavakkal érzékeltette ennek a költészetnek a tisztaságát és a nő igazi megtisztelését benne, amikor azt mondta, hogy amit Petőfi a nőről gondolt, az tulajdonképpen az egész női nemnek szóló gyönyörű bók.

Petőfi életéről és munkásságáról egy egész könyvtárra valót írtak már össze kiváló íróink és bírálóink. Ami mégis írásra késztet a már megírt igen sok termék mellett, a következő:

Petőfőről akár egy könyvtárnyit lehetne még írni, mert nemcsak irodalomtörténeti érték, hanem állandóan időszerű is.

Amikor szerelmi költészetét tárgyalják íróink, némely igazán értékes versét felületesen érintik, csak éppen megemlékeznek róla. Büszkén vallják, hogy a „Reszket a bokor” negyvennél több nyelven jelent meg, s hogy a „Szeptember végén” a világirodalom egyik legszebb, egyesek szerint „a” legszebb szerelmi verse,⁷ de mellőzik például a „Minek nevezzelek” méltatását, pedig sokkal több figyelmet érdemelne, hiszen a világirodalom legszebb szerelmi versei közé tartozik ez is. Megfigyeltem, hogy az iskolai oktatásban is éppenhogy megemlítik tanáraink, s meg sem kísérlik, hogy rendkívüli szépségeire rámutassanak. Ez a vers megérdemli, hogy elmélyedjünk benne, s ne csak önmagában keressük szépségeit, hanem Petőfi sok más szerelmi versével összevetve. Ha kellő figyelemmel és odaadással közelítjük meg, igazán szép élményben lesz részünk.

Minek nevezzelek?

Minek nevezzelek.

Ha a merengés alkonyában

Szép szemeidnek esti-csillagát

Bámulva nézik szemeim,

Mikéntha most látnák először...

E csillagot,

Amelynek mindenik sugára

A szerelemnek egy patakja,

Mely lelkem tengerébe foly -

Minek nevezzelek?

Minek nevezzelek,

Ha rám röpítéd

Tekinteted,

Ezt a szelíd galambot,

Amelynek minden tolla

A békesség egy olajága,

S amelynek érintése oly jó!

Mert lágyabb a selyemnél

S a bölcső vánkosánál -

Minek nevezzelek?

Minek nevezzelek,

Ha megzendülnek hangjaid,

E hangok, melyeket ha hallanának

A száraz téli fák,

Zöld lombokat bocsátanának,

Azt gondolván,

Hogy itt már a tavasz,

Az ő régen várt megváltójuk,

Mert énekel a csalogány -

Minek nevezzelek?

⁷ Benedek Marcell szerkesztése: Irodalmi lexikon. Bp. 1927. 937.

*Minek nevezzelek,
Ha ajkaimhoz ér
Ajkaidnak lángoló rubintköve,
S a csók tüzeiben összeolvad lelkiünk,
Mint hajnaltól a nappal és az éj,
S eltűn előlem a világ,
Eltűn előlem az idő,
S minden rejtélyes üdvösségeit
Árasztja rám az örökkévalóság -
Minek nevezzelek?*

*Minek nevezzelek,
Boldogságomnak édes anyja,
Egy égberontott képzelet
Tündérleánya,
Legvakmerőbb reményimet
Megszégyenítő ragyogó valóság,
Lelkemnek egyedüli,
De egy világnál többet érő kincse,
Édes szép ifjú hitvesem -
Minek nevezzelek?*

A Petőfire annyira jellemző közvetlenség már a vers első mondatában, sőt a címben úgy tárul eléink, mint a tiszta tó tükre, amelybe ha belenézünk, mindjárt a mélyére látunk: nincs előttünk semmi eltitkolnivalója. S ha a tó tükreben saját magunkat is látjuk megrezzenni, ez történik velünk akkor is, amikor Petőfi versét olvasni kezdjük: a kíváncsiság érzése rezzen meg bennünk.

Minek nevezzelek...

Olyan egyszerű és olyan természetes kérdés. És mindjárt leköt. Tartalmilag talán ugyanazt kaptuk volna, ha például ilyen címek közül választ a költő: Hogyan nevezzelek? Hogyan szólítsalak? Mi vagy te nékem? stb. A „minek nevezzelek...” valamennyinél kedvesebb és természetesebb. Úgy érzem, a legközvetlenebb hatása abban rejlik, hogy nincs benne semmi keresettség. Még az sem zavarja a költőt, hogy hat szótagja közül ötben az „e” magánhangzó fordul elő, ami esetleg sekélyessé tehetné a szavak hanghatását. Nincs itt ilyesmiről szó. Nincs azért, mert nyelvünk természete elbírja az „e” hangzós szótagok gyakoriságát, és nincs azért sem, mert a mondatban feltalálható „e” magánhangzók nem egyforma színezetűek. Vannak nyíltabbak és zártabbak köztük.⁸

A „Hogyan nevezzelek”, „Hogyan szólítsalak” címet nem éreznők olyan sikerültnek mint a választottat, mert a „hogyan” inkább bizonyos módszerkeresésre utal, a „minek” tartalmilag ennél többet mondó, lényegbevágóbb. A választott cím a „Mi vagy te nékem”-nél is sikerültebb, mert ez meg gyermekies színezetű volna.

⁸ Ady sem riad vissza az „e” hangzós szavaktól, „Hazamegyek a falumba” versét így kezdi:

„Szigorú szeme meg se rebben,
Falu még nem várt kegyesebben
Városi bujdosóra.”

Elfogadjuk. Kevésbé szerencsés Petőfinek ez a sora: „Mely nyelv merne versenyezni véled? /A Tisza./ A nyolc „e” hangzós szótag már feltűnően sok benne.

Minek nevezzetek...

A költői szándék már a vers címében világosan látszik:

Petőfi választ keres, olyan szavakat, amelyekkel felesége szépségét kifejezhetné. A határtalan boldogság kényszeríti erre. Boldogságának fő forrása Júlia, s a válaszkérésben ennek a boldogságforrásnak hódol. A címben felvetett és a minden strófában kétszer megismétlődő kérdésre úgy keresi a feleletet, hogy közben Júlia minden szép tulajdonságát felsorakoztatja, s azt a hatást is, amit Júlia szépsége kivált benne. Feleségének szépségét úgy mutatja be, hogy szinte minden érzékszervünket megmozgatja, egész emberi mivoltunkhoz szól, mert ő is teljes emberként érzékeli mindazt a szépet, amiről ír.

Az első versszak a látásunknak szól, és lényegében azt mondja el, mit érez a költő, amikor Júlia szemébe néz, amikor szemléli Júliát. Határtalan boldogságot érez. Tengernyi boldogságot. /Így lesz a lelke „tenger.”/ De honnan ez a tenger? A szerelem patakjától, a viszonzott szerelemtől telítődött. Itt már Júliát is jellemzi a költő, Júliát a feleséget, akinek a szerelme valósággal patakzik a költő felé, hogy egyesüljön amazéval, és tengerre hatalmasodjék benne. /De Petőfi szerelme már addig is tengernyi nagyságú volt./

A második szakasz eleje ismét a látásunknak szól /most Júlia tekint a költőre/, de mindjárt a tapintás érzete lesz uralkodóvá benne. Itt már nem elégedhetünk meg csupán a képpel, a fantáziánkra és a megsejtésünkre is támaszkodnunk kell, mert az érzés bonyolultabbá válik. A „szelíd galamb” nemcsak Júlia szelíd tekintetét jelenti /s ugyanakkor Júlia egyéniségét/, hanem egyebet is: azt a szelíd fejcskét, amelyet oly jó megsimogatni, mert lágyabb a selyemnél s a bölcső vánkosánál. Ha Petőfi képe mindent megmagyarázna, és az olvasó képzeletére nem bízna semmit, sokat veszítené a hatásosságából.

A galamb nemcsak a Bibliában, hanem egyebütt is a béke szimbóluma. Ha Picasso békegalambját mint szimbólumot a sejtetés világából sokoldalúan érzékelhető költői képpé kellene átranzponálni, hogy a jelentése mindenki számára a legteljesebben hozzáférhető legyen, minden bizonnyal Petőfi metaforája nyerné el az erre a célra kiírt pályázatot. A békés élet legértékesebb sarka, a családi élet minden varázslatos szépsége és ígérete benne van ebben a metaforában. Úgy érzem, hogy a „bölcső vánkosa” nem véletlenül fordul elő benne - csupán a tapinthatóság kedvéért odadobott képként -, hanem hogy kifejezze a költő lelkének a családalapításra oly régen beállított várandósságát. Hogy mennyire igazat mondok, mi sem bizonyítja jobban, mint az a szinte eksztázis-számba menő öröm, amellyel a fiatalházas Petőfi kisfiának születését fogadta.

S ha Júlia szelíd galambtekintete, amellyel a férjére néz, mindennél lágyabb, a selyemnél és a bölcső vánkosánál is - hogy megkeressük most már a Petőfi boldogságában közrejátszó feleségi-érdemességi fokot -, minden meglévő és még elkövetkezendő boldogság fő forrásának Júliát kell látnunk Petőfi életében. Más versek is bizonyítják ezt. Így lett Júlia a „feleségek felesége”, aki egy személyben „lyánya, anyja, húga, szeretője, hitvese” a költőnek /„Szeretlek, kedvesem”/, tehát minden női finomság, gyöngédség és kedvesség megtestesítője, sőt mindezeknél is több: csodálatosan tökéletes teremtménye Istennek, mert a „kedélye gyermek, a szíve arany, a lelke férfi”, akit nemcsak szeretni, hanem minduntalan csodálni is kell. /„Három madár.”/ A „Minek nevezzetek” vers a csodálkozások egész sora.

A harmadik szakaszban a hallásunkat foglalkoztatja a költő. Elképzelhetjük a kedves hitvesi hangot, amely csodákra képes, a csalogány hangjánál is szebb talán. Annyira szép, hogy nem is lehet szavakkal kifejezni.

A költő továbbhalad a válaszkérésben, s az eddig felgyülemlett szépség-hatásokat egy csókhatásban összegezi. Még megvillogtat egy képet, Júlia ajkának lángoló rubintkövét /4. sza-

kasz/, s aztán már nincs többé szükség a külső képre. Ami ezután következik, az már a belső, a lelki világ képe. Kép? Ki tudná ezt a szépségektől megbetegített lelket s immár a boldogságtól valósággal megdicsőült intuitív világot akár szavakkal, akár ecsettel alkotott képpel kifejezni! Ez az a határ, amelynél azt érezzük, hogy Petőfi lett a kizárólagos úr, mi pedig gyöngé bábok vagyunk, elvesztettük lábunk alatt a talajt, tértől és időtől függetlenné váltunk, és tehetetlenül vergődünk a költő fantáziájának szédítő tengerzuhatagában. A csodálatos szépségek birodalmába érkeztünk, amelynek már a kapujában elkáprázik a szemünk, s a költő lángoló szenvedélyességének tüzeiben szárnyaltanul és tehetetlenül lebegünk, mintegy a költő hipnotikus-kijózanító kezére bízva, - hogy meghalljuk végre a legegyszerűbb, a kijózanító szavakat:

*„Édes szép ifjú hitvesem -
Minek nevezzelek?”*

Minek nevezzelek?... - kérdezi a költő újra meg újra, s a vers utolsó sorában is. Hiába volt az epedő vágy s a boldogság himnusszá növelése a győztes szerelemben. Minél feljebb emelkedett az imádott hitves a magasztalások légkörében, annál üresebb lett a tőle megfosztott föld dísztelenségében. Hiába kereste a költő a szép szavakat felesége szépségének kifejezésére, meg kellett maradnia a magyar nyelv legegyszerűbb, de legkedvesebb szavainál: „édes szép ifjú hitvesem.” S hiába nyúlt ki a töprengő Petőfi keze még egyszer a megtalált szavak felé, hogy a jelzők közötti vesszőket eltörölje - hogy ezáltal is tömörítsen -, próbálkozása eredménytelen maradt: a legbelsőbb benső kifejezésére kevesek a szavak. Dehiszen tudhatta is. Csak Schillert kellett volna lapoznia: „Beszél a lélek? Akkor már nem is a lélek beszél”, vagyis: akkor már csak a nyelv forog.

Vörösmarty is figyelmeztette:

*„Nem mondom, mint szeretlek,
Hol lelnék arra szót?
Nem érez, aki érez
Szavakkal mondhatót.”*

/„Idához!”/

A legérdekesebb az, hogy Petőfi már megjárta egyszer, amikor édesanyja méltó köszöntésére kereste a szavakat. Mivel maradt?

*„S én csüggttem ajkán... szótlanul...
Mint a gyümölcs a fán.”*

És mégis: a világ valamennyi költője közül Petőfi kísérelte meg a legtöbbször szavakba foglalni a hitvestársi tiszta szerelmet, a hitvestárs valódi jelentőségét a férfi számára, a szerelmi boldogságot. A legtöbbször... és a legsikeresebben.

A műalkotás tartalma a benne ábrázolt eszmék, amelyek a valóságnak, az emberek életének valamely oldalát tükrözik. Ez a tartalom áthatja az egész művet - témáját, meséjét, alakjait, nyelvezetét stb. A forma pedig a tartalom létezési módja, a tartalom belső szervezettsége, struktúrája, amely lehetővé teszi a tartalom létezését. Nyilvánvaló, hogy a műalkotások belső formájára gondolunk most, mert a külső formának /nyomdai megformálás stb./ semmi jelentősége nincs a műalkotás tartalma szempontjából.

A tartalom és a forma egymást feltételező fogalmak, ami azt jelenti, hogy egyik sem létezhet a másik nélkül. De ebben az egységben a tartalom az elsődleges tényező, ez határozza meg mindig a formát - illetve létrehozza a saját maga formáját. Ebből az következik, hogy a forma nem öncélú valami, hanem mindig egy meghatározott tartalom formája.

Realista művészi forma nélkül nem lehet realista tartalmú művészet. Meg kell néznünk tehát, hogy az a tartalmi mondanivaló, amit Petőfi a versben kifejt, megtalálta-e valóban a neki megfelelő reális formát. Ha igen, akkor a vers művészinak mondható. Az eddigiekben inkább a tartalmi oldalát vizsgáltuk a versnek, a következőkben a formai megoldásaira mutatunk rá - természetesen nem elszigetelten, hanem mindenütt a tartalomra utalva, mert a formának mindig a tartalmat kell szolgálnia.

Nem tévednek azok, akik Petőfit tartják a XIX. század legdinamikusabb költőjének. Annyi feszültség van benne, annyi lángoló érzés, hogy ennek egy adott pillanatban robbannia kell, mint a tűzhányónak. Ha nem nyithatna utat érzése lávazuhatagának, szükségképpen egy belső tűztől kellene elpusztulnia, önnön hamujába temetkezve. Soha senkinek sem sikerült őt olyan tömören és találóan jellemeznie, mint későbbi zseni-rokonának, Adynak: „őszinteség-Etnának”⁹ nevezte Petőfit, és ebben a két szóban benne foglaltatik minden, amit róla mint lényegest elmondhatunk. Őszinte mindig, mert gondolatai és érzései becsületesek. És robbanó, mint az Etna, mert rengeteg temperamentummal született, és mindvégig annyira fiatal. Ez mind verseinek tartalmában, mind formájában azonnal észrevehető. Szeretne mindent minél hamarabb elmondani, s hagyja, hogy feszítő érzései a legrövidebb úton távozzanak, a legtermészetesebb formában lássanak napvilágot. Innen az a természetes összhang, ami költeményeinek tartalma és formája között fennáll, s ami annyira sajátosan művészi teszi verseit.

Az ember úgy érzi, hogy Petőfi nem is keresi a formát, az a legtermészetesebb módon magától születik benne, s a költőnek csupán annyi a feladata, hogy ne akadályozza meg ennek a formának a szabad kibontakozását.

A „Minek nevezzetek?” művészi formájának legdöntőbb tényezője a ritmus. Valami csodálatos hullámvázis kap mértéket benne. Ha egyáltalán beszélni lehet ritmikus szerkesztésről, erről a versről csakugyan azt kell mondanunk, hogy a ritmus szerkezeti pillérre lett benne. Minden strófája egy rövid sorral kezdődik /Minek nevezzetek.../, s utána hosszan hömpölygő sorokban, ragyogó hullámvázis közepette kiönti a költő a lelkét, mindazt, amit egy lélegzetvételre elmondani képes, aztán a hullám rövid ideig lecsendesedik. Helyesebben nem is lecsendesedésről van itt szó, hanem a hullámhegy után szabályszerűen jelentkező hullámvölgyről, amely maximális mélységét a strófa végén jelentkező kérdésben éri el - minek nevezzetek? A következő strófában és strófákban ez a hullámhegy és hullámvölgy újból jelentkezik, egyre fokozódóbb tartalmi gazdagsággal, s amikor a vers végére érünk, és minden megoldatlan maradt - hiszen a felvetett kérdésre nem kaptunk feleletet,¹⁰ - utolérhetetlen művészettel éri el Petőfi, hogy továbbra is a vers rabjai maradjunk. Eléri a vers tartalmi és formai hatásával egyaránt. Tartalmilag úgy, hogy nem tudunk belenyugodni a megoldatlanságba, és akarva-nem akarva mi magunk is keressük a felvetett kérdéshez odaillő legszebb feleletet; formailag pedig úgy, hogy a vers hullámvázisát annak elolvasása után is érezzük, pedig már leszálltunk a „hullámos hajóról”, és mindkét lábunkkal a partra léptünk.¹¹ Itt érezhető igazán, hogy mit jelent a művészi kivitelezésű versben a tartalom-forma-egység, a tartalom és forma szerves egysége, amiről már szóltunk.

⁹ Ady Endre: Petőfi nem alkuszik. Renaissance. 1910. I-VI. cikksorozat.

¹⁰ Csak látszólag megoldatlan a vers, s épp ez a látszólagos megoldatlansága adja a legnagyobb művészi erejét. Petőfinek nem is szabad megtalálnia az annyira keresett szavakat, mert akkor már aprópénzre váltaná Júlia szépségét, s a vers is sokat veszítene ezzel a lezárttsággal. Nem izgatna bennünket többé.

¹¹ Fizikailag igazolt tény, hogy a víz hullámvázisát még akkor is érzi magában az ember, amikor már a partra lépett, s aki a gépkocsiból száll le, az alatt is bizonytalan a talaj egy ideig.

Ismétlem: a vers minden strófáját egy-egy hullámnak képzeljük el, hullámheggyel és hullám-völgygel. Az egymást követő strófák meg-meginduló hulláma nemcsak külső, hanem belső szerkezeti szerepet is kap, mert minduntalan a gondolatok és érzések újabb hullámát ragadja magával, amelyek a vers belső feszültségét fokozzák, akár a drámában.

A ritmus természetéhez tartozik, hogy kisebb egységei is vannak a hullámozásnak, amelyek nem egyforma hullámok. Az első strófában két - viszonylag nagy - hullámot érzek, amelyek között a hatodik sor a határ /„E csillagot”/. Ez a két hullám körülbelül azonos terjedelmű.

A vers sorai nagyon változatosak, úgyszólván mindegyiknek megvan a maga egyénisége, ritmus-árnyalata. Ha a mondanivaló - vagy akár a szerkezet - úgy kívánja, Petőfi egészen rövidre szabja a sorokat, és megnyújtja mindjárt, ha az érzések szabad száguldásával vagy a színek pompázásával akarja hatásosabbá tenni mondanivalóját. Ki állítaná, hogy a szakaszok elején és végén található rövid „minek nevezzelek” sor nem szerkezeti sajátossága a versnek! Külső és belső szerkezeti sajátossága egyaránt.

Tökéletes művészetre vallanak például az alábbi egyenlőtlen sorok:

*„A száraz téli fák
Zöld lombokat bocsátanak.”*

Tartalmilag ezt fejezi ki a költő: a száraz téli fák zöld lombokat bocsátanak, ha meghallanák Júlia szép hangját, mert azt hinnék, hogy itt már a tavasz. Az idézet első sora lényegesen rövidebb a másodiknál. Az elsőben hat szótag van, a másodikban kilenc. A versben semmi sem véletlen, a sorok szótagszáma sem. Miért hosszabb a második sor tehát? Mert ezen van a hangsúly, nem az előzőn. Júlia kellemes hangjára nem a tél áll be, hanem a télből is a tavasz. A szótagszám szaporodása a második sorban épp a tavaszi levelek szaporodását, lombokká növekedését érzékelteti. S hogy minél jobban érezzük a tél és a tavasz ellentétét, a ritmus hatása mellett ragyogó hanghatásokra is támaszkodik a költő. Az első sorban a kemény, zöngétlen sz, t, f hangok a tél sivárságát, keménységét érzékeltetik, és nem véletlen, hogy az ütemek hosszú szótagjában, a nyomatékon vannak. Még a zöngés „z” hang is áthasonul az utána következő zöngétlen „t” hatására: „sz”-nek ejtjük. Ha valaki szavalná a verset, az idézett első sornak feltétlen jól érződne a jambikus lejtése, mert a sorkezdő névelőre semmi esetre sem tehetne nyomatékot. Az idézet második sorában a zöngés vagy lágy mássalhangzók uralkodnak, hogy a tavasz szépségét, kellemességét, zsongását szuggerálják belénk. Ebben a sorban nem is a rövid és hosszú szótagok váltakozását érezzük uralkodónak, hanem a magyaros hangsúlyt:

„Zöld lombokat bocsátanak”,

a zöngés mássalhangzók pedig épp ezeken a hangsúlyos, tehát uralkodó pontokon helyezkednek el. /A „megzendülnek” szó már előzőleg is sejteti a tavaszi zsongást./

Egy másik példát is megemlítek a rövid és hosszabb sorok művészi váltakozására. A negyedik versszakban tudatosan faragta rövidebbre Petőfi az alábbi két sort:

*„S eltűn előlem a világ,
Eltűn előlem az idő.”*

Mintegy lélegzetvételként hatnak ezek a sorok a csókok pergőtüzében a hosszan hömpölygő sorok után. Halkan, leheletszerűen szavalnám őket, mert itt már az örökkévalóság üdvösségét is érezni kell. A magas mássalhangzók feltűnő sokasága is erre utal. Az idézett két sorban mindössze három mély magánhangzó van, a következő sorban /S minden rejtélyes üdvösségeit/ nincs egyetlen egy sem.

A vers jambikus ütemeinek szedésébe viszonylag kevés spondeus láb szől bele, s az a néhány choriambus, amit felfedezhetünk, kedves változatosságot visz a versbe. A harmadik strófában található két anapestus kiüt ugyan a többi közül, de a csalogány énekének ritmusát akarja visszaadni.

A vers dinamizmusára jellemző, hogy alig van megállás a szakaszokban. Tulajdonképpen minden strófa egy-egy körmondat. Nincs megnyugvás a strófák után, és nincs a vers végén sem - amint már láttuk. Úgy lánkol itt a szerelem, olyan fékezhetetlenül, mint az „Egy gondolat bánt engemet” versben a hazafias érzés.

Mielőtt lezárnók a vers ritmusáról és dinamizmusáról szóló fejtegetésünket és áttérnénk a képes kifejezésekre, mintegy áthajlasképpen megemlítem, hogy Petőfi dinamizmusának leg-hűbb tükre épp a hasonlatvilága.

A képes kifejezések legfőbb feladata kétségkívül az, hogy szemléletessé tegyék a stílust. A középiskolák poétikai és stilisztikai óráin rendszerint meg is elégszenek ennek a bemutatásával. Ám van a képes kifejezéseknek egyéb jelentőségük is, amit különösen a modern költők használtak ki igen sokoldalúan: a szuggesztív hatás. Az újabkori költészet egyik fő jellemzője az „Én” teljes függetlenítése a megkööttségektől s az érzelmek szabad szárnyalása. A modern költő a lélek legmélyére hatol, az érzelmek és megsejtések sokoldalú hatására törekszik, s csak akkor éri el igazán feladatát, ha az olvasó érzelmvilágában maradandó emlékeket hagy. Igyekszik tehát megragadni minden erre a célra felhasználható eszközt. A képes kifejezések elsődleges feladata épp az érzelmekre való hatás.

De felhasználható a kép elvont gondolatok közvetítésére is, gondoljunk csak a középkori vagy későbbi nagy prédikátorokra, például Temesvári Pelbártra, Laskai Osvátra, vagy a bíboros magyar Ciceróra, Pázmány Péterre. A nagy nevelő-költők és prózaírók érzelmi, értelmi és akarati világunkra egyaránt hatnak, tehát műveik olvasásakor egész emberi mivoltunk mozdul meg bennünk.

Petőfi akkor is tud szép verset írni, ha nem használja ki a kép-nyújtotta lehetőségeket. Leg-maradandóbb hatását akkor éri el mégis, amikor fantáziája szabadon tobzódik a képekben. Hasonlataival, metaforáival csakúgy dobálódzik, mint a labdájával rakoncátlanul játszadozó gyermek, s ilyenkor már-már az az érzésünk támad, hogy nem is tudna talán másként gondolkodni, csak képekben. Egyetlen költőnél sem olyan gyakoriak a képsorok, mint az ő költészetében. Önkéntelenül az jut az eszünkbe, hogy Petőfi az egyszerűség embere volt, hitvallásszerűen hangoztatta: akiben egyszerűség nincs, abban semmi sincs. Összeegyeztethető-e ezzel az egyszerűségi elvvel a képek tobzódása? Válaszképpen azt kell mondanunk, hogy igen. Képeinek bősége sohasem árt a szerkezeti egyszerűségnek, népi ihletésű stílusának sem, hiszen a népdal is gyakran gondolkodik képekben, s mindamellett egyszerű, érthető és természetes marad.

Petőfi szóképei találóak. Olyan természetes díszítő elemei a versnek, mint a levelek a fának. Eredeti és nem elkoptatott képek. Bizonyítékai egy hatalmas képzelőerő rendkívüli mozgékonyságának. Petőfi dinamizmusának legszembeötlőbb tükre épp a hasonlatvilága - mint már említettük. A földről kapott képet pillanatok alatt a fellegekbe, sőt a mennybe emeli föl, hogy egy másik pillanatban ismét a földre hozza, a másodperc töredéke alatt bejárja a befagyott tengert, a sík határt, a halászkunyhót és a csőszházat, a király országát és a napsugaras eget, s van ideje hozzá, hogy hasonlatokat, metaforákat szőjön, s a költői alakzatoknak úgyszólván minden fajtáját kimerítse.

A „Minek nevezzetek?” első szakaszának alapja egy metafora: a szeme csillag. E körül forog minden. De hogyan! Mintha a metaforák táncát látnók magunk körül, s azt sem tudjuk, hová nézzünk. Kéz a kézben rohannak el előttünk, olyan természetes lejtéssel, hogy az az érzésünk, soha senki sem tanította őket: magával a tánccal születtek.

Próbáljuk meg ábrázolni őket:

*Szép szemeidnek esti csillagát
Bámulva nézik szemeim...
E csillagot,
Amelynek mindenik sugára
A szerelemnek egy patakja,
Mely lelkem tengerébe
foly.*

Mintha összetett mondatviszonyokat ábrázoltunk volna, olyan rend uralkodik a könnyen felismerhető három metafora közt; szép **szemed** esti **csillag**; /szemed/ **mindenik sugára** a szerelemnek egy **patakja**; **lelkem tengerébe**. Az első metafora az uralkodó.

Amint látjuk, Petőfi szereti továbbfűzni az ötleteket. Metaforái nagyon sokat nyerne azáltal, hogy többszörös átvitelen alapulnak. Szemléletességük, mozgató erejük sokkal nagyobb így.

A második szakasz alapja szintén egy metafora: tekintete galamb. Most e körül forog minden. Ábrázoljuk ezt is:

*Ha rám röpted
Tekinteted,
Ezt a szelíd galambot,
Amelynek minden tolla
A békeesség egy olajága...*

A két metafora között /**tekinteted** szelíd **galamb**, minden **tolla** a békeesség egy **olajága**/ szerves összefüggés van, a második tulajdonképpen kifejti az elsőt. /A szakasz végén lévő hasonlatok erejét is igénybe veszi a költő az érzelmek elmélyítésére./

A harmadik versszakban is azonosít a költő: Júlia **hangja csalogánydal**. A szakasz második metaforája /a **tavas**z régen várt **megváltó**/ az előbbivel okozati kapcsolatban van.

A negyedik strófa metaforái: „**ajkaidnak** lángoló **rubintköve**” és a „**csók tüze**”. Ha nem a maguk helyén tanulmányoznánk ezt a két metaforát, hanem elszigetelten, strófájukból kiemelve, semmi különösebbet nem mondhatnánk róluk, legfeljebb annyit, hogy kissé elcsépeltek. Az ilyenformán alkotott véleményünk szinte katasztrofális volna a versre, mert a hatásossága épp a belső feszültség csúcspontján szűnnék meg, ahol a legnagyobb szükség van erre. Szó sem lehet ilyesmiről. Petőfi lírai lángelméjének egyik bizonyítéka, hogy az igénytelennek látszó képekből is olyan ragyogást képes kihozni, ami világviszonylatban is felülmúlhatatlan. Erről a strófáról elég részletesen beszéltünk a tanulmány elején, mégis újból el kell mélyednünk benne, hogy a metaforák zseniális szerepét felfedezzük. Előbb azt kell észrevennünk, hogy az első metaforát már a jelzője „lángoló”, a másodikat pedig a cselekményessége /„összeolvad”/ az első pillanatban kiragadja a hétköznapi világ leghalványabb látszatából is. A két metafora olyan szorosan összetartozik /nem is formailag: a kötőszó által összefűzve, hanem legbensőbb összetartozásuk folytán: az elsőben a lángolás, a másodikban a tűz egymást feltételező fogalmak, ugyanazon jelenség halvány árnyalati különbségei/, hogy kölcsönösen emelik egymást a művészi halhatatlanság csúcsaira: hogy onnan aztán bearanyozzák az egész szakaszt, s a szakasz minden részletszépsége most már őket, a szereplőket aranyozza be újabb

és újabb sugarakkal, mintegy visszahatásképpen. Mert ebben a strófában minden összefog, hogy a metaforák tartalmát, a csókhatást érzékeltesse. A „lelkünk” szót tartom a leglényegesebbnek benne, mert ez a summája és értékmérője az egész mondanivalónak. Senki sem tudná a csók fizikai oldalát több szenvedélyességgel és lángolással kifejezni, és mindez a lángolás nem piszkos szándékok és állati ösztönök szüleménye, hanem az Isten képére és hasonlatosságára teremtett ember minden szennytől purifikált csókra jelentkezése, és ez a csók már megszületése előtt elsődlegesen a lélek mélyén csattant, hogy jogosságot kapjon a házastársi élet gyönyörének széles beteljesülésére. Erre a biztos erkölcsi alapra építi Petőfi az egész verset, ezért helyezi a lélek testfeletti uralmát a vers leglényegesebb pontjára, a csúcspontra. A magyar irodalom legfinomabb hasonlatát is erre a pontra helyezi: „S a csók tűzében összeolvad lelkünk. Mint hajnaltól a nappal és az éj.” Ennél szebb hasonlatot talán soha senki sem fog írni.

Ami még hátra van a negyedik szakaszból, az Petőfi földi idvezülése. Erről már részletesen beszéltünk tanulmányunk elején.

Az ötödik szakasz már nem képes továbbhúzni a pattanásig kifeszített húrt. Egy darabig megmarad az előző szakasz szédületes magaslatán, aztán szükségképpen a megoldáshoz kell közelednie. Az itt található metaforák /**boldogságomnak** édes **anyja**, egy égberontott **képzlet tündérleánya**, **lelkemnek** egyedüli, de egy világnál többet érő **kincse**/ amolyan összegező jellegűek, utolsó kísérletei a költőnek a válaszkérésre.

Funkciójuk tekintetében a szóképek lehetnek szemléletesek, szuggesztívek és logikaiak. Petőfi költészetének pompázó gazdagságát bizonyítja, hogy a szóképek valamennyi fajtát megtaláljuk benne, sőt számos olyan szóképe van, ami többféle hatás hordozója.

A szemléletes szóképet az jellemzi, hogy a képi elem uralkodik benne, akár a homéroszi hasonlatban. Itt mindjárt megemlíthetjük, hogy Petőfi és Arany, akik a világirodalom legszemléletesebb költői közül valók, nagyon szívesen alkalmazzák a szemléletes szóképeket. Petőfi inkább festői. Arany plasztikai hatást ért el velük. Mindenki érzi, hogy a „Szép szemeidnek esti csillagát Bámulva nézik szemeim” sorok metaforája szemléletes szókép, maga a második sor is határozottan ezt bizonyítja. A „bámulva” szónak óriási a kifejező ereje itt. Olyan csodálkozást fejez ki, ami minden mást elfeledtet az emberrel. Nem mindennapi a Júlia szépsége, ha bámulva kell őt szemlélni. Erősen szemléletes jellegű a „lelkem tengerébe foly” metafora is.

A szuggesztív képet erős érzelmi telítettség hozza létre, és a hatása is ebben nyilvánul meg:

*„S minden rejtélyes üdvösségeit
Árasztja rám az örökkévalóság.”*

Erősen szuggesztív kép. Nemcsak az érzelmünknek, hanem a megsejtésünknek is szól. Sokkal többet fejez ki a legbelsőbb lelki világunkból, mint amennyit érzelmileg /„mint érzelmet”/ magyarázni tudunk.

Ilyen példa lehetne még a sok közül:

*„Legvakmerőbb reményimet
Meggzényenítő ragyogó valóság.”¹²*

¹² A szuggesztív képfantázia legnagyobb mestere irodalmunkban Vörösmarty és Ady. Gondoljunk a Zalán futása Előhangjára, vagy Ady akármelyik szimbolista versére. /Harc a Nagyúrral, Az ős Kaján./

A szóképek gyakran többféle hatást is egyesíthetnek, mint például a már tárgyalt hasonlat is:

*„S a csók tűzében összeolvad lelkünk,
Mint hajnaltól a nappal és az éj.”*

A hasonlat első sorának erősen szuggesztív hatása van, hiszen az átélt csókok tüze valamennyiünk lelkében ott kísért. De ennek a hangulati hatásnak az erősségét lényegesen fokozza a második sor szemléletessége, a pirosuló hajnal képe, ami egyúttal romantikus keret is a csókos jelenethez.

Sokszor a szemléletes képek egész sorát felhasználják a költők a szuggesztív hatás elérésére. Ilyen a „Minek nevezzetek?” egész harmadik szakasza. Látszólag a képi elem uralkodik benne, mégis ez a másodlagos dolog, mert a képek Júlia szép hangjának varázsát szuggerálják belénk, ez a feladatuk.

A szóképek harmadik faja, a logikai kép arra való, hogy elvont gondolatokat tolmácsoljon, tehát a gondolat erejével hat:

*„Lelkemnek egyedüli,
De egy világnál többet érő kincse.”*

Mérlegelő, tehát gondolati jellege van a képnek, mégsem kizárólagosan az, mert az ellentéttel való dobálódzás már szuggesztív hangot visz bele.

Petőfi legszívesebben a természetből veszi a szóképeit, ezt látjuk a „Minek nevezzetek?”-ben is: a merengés alkonya, szép szemeidnek esti csillaga, a csillag /szép szemeid/ mindenik sugára a szerelemnek egy patakja, lelkem tengere, tekinteted szelíd galamb, a galamb minden tolla a békesség egy olajága, Júlia hangja csalogánydal, a tavasz a fák megváltója, ajkaidnak lángoló rubintköve, a csók tüze, összeolvad lelkünk, mint hajnaltól a nappal és az éj: mind, mind természeti kép. Szinte azt kell mondanunk, hogy Petőfi nem is tud érezni, gondolkozni a természet sugallata nélkül.

Akkor is a természethez folyamodik, amikor az örökkévalóságban jár:

*„S minden rejtélyes üdvösségeit
Árasztja rám az örökkévalóság.”*

„Árasztja”: mint a folyó a vizet.

Petőfi szívesen meríti képeit a Bibliából is. Érdekes, hogy innen származó képei is a természetiakkal kapcsolatosak:

*„...itt már a tavasz,
Az ő régen várt megváltójuk,
Mert énekel a csalogány.”*

Vagy:

*„S a csók tűzében összeolvad lelkünk,
Mint hajnaltól a nappal és az éj...*

.....
*S minden rejtélyes üdvösségeit
Árasztja rám az örökkévalóság.”*

Az imént említettük a természeti képek között a második szakasz metaforáját, a galambot, inkább a teljesség kedvéért soroltuk ide. Közelebbi vizsgálata arról győz meg bennünket, hogy nem is annyira természeti eredetű ez a kép, inkább bibliai.

*„Minek nevezzetek,
Ha rám röpítetd
Tekinteted,
Ezt a szelíd galambot,
Amelynek minden tolla
A békesség egy olajága,
S amelynek érintése oly jó!”*

Amikor Noé kiröpítette a galambot, hogy a víz apadásáról meggyőződjék, az egy olajággal tért vissza, ami a természeti csapás megszűnését és az isteni harag megbékélését jelezte. Innen a Petőfi-kép eredete.

A bibliai képek alkalmazása a hangulat komolyságát csak fokozza a versben. A szerelmi versben különösen.¹³

Érdemes felfigyelni Petőfi művészi jelzőire. Merészek, találóak, kifejezők, és sokszor különleges helyzeti erejük van. Vizsgáljunk meg néhányat közelebbről:

rejtélyes üdvösség /a mondatban: „S minden rejtélyes üdvösségeit Árasztja rám az örökkévalóság/: sokatmondó jelző, erősen szuggesztív hatású;

égberontott képzelet /„Egy égberontott képzelet Tündérleánya”/: a jelző értékét helyzeti energiája adja meg, különös dinamizmus kifejezője épp egy elvont fogalom mellett, nemcsak a képzelet gyorsaságát érzékelteti, hanem az erejét is;

legvakmerőbb remény, ragyogó valóság /„Legvakmerőbb reményimet Megszégyenítő ragyogó valóság”/: a remény és a valóság ellentétes fogalmát szinte a végtelenségig feszítik a jelzők, hogy annál hatásosabbnak tűnjék a boldog jelen.

Az „édes szép ifjú hitvesem” kifejezés jelzői a mindennapi életből valók, amolyan kedveskedő, „örökifjú” szavak. Mindennapi és mindenkori beszédünkben nélkülözhetetlenek. Mégsem ez az időszerűségi szempont adja meg az igazi értéküket, hanem az a szerkezeti feladat, amit a versben kaptak: lezárják a versben uralkodó „definíció-kísérletet.”¹⁴ Júlia szépsége és értéke a költő számára nem fejezhető ki pompázó szavakkal, mert azok lehet hogy hízalgók, lehet hogy

¹³ Ugyanezt a képet nagy hatással alkalmazta Vörösmarty is a Merengőhöz c. versében:

*„Hozd, oh hozd vissza szép szemed világát,
Úgy térjen az meg, mint elszállt madár,
Mely visszajő, ha meglelé zöld ágát,
Egész erdő viránya csalja bár.”*

Azt hiszem, nem tévedek, ha kijelentem, hogy Petőfi mellett a magyar szerelmi lírában Tóth Árpád egyik bibliai képe éri el a legszuggesztívebb hatást:

*„...Titkok illata
Fénylett hajadban s béke égi csendje,
És jó volt élni, mint ahogy soha,
S a fényt szemem beitta a szívembe:
Nem tudtam többé, hogy te vagy-e te,
Vagy áldott csipkebokor drága tested.
Melyben egy isten szállt a földre le,
S lombjából felém az ő lelke reszket?”*

/Esti sugárkoszorú/

¹⁴ Hankiss János kifejezése.

mesterkéltek volnának. A tiszta szív egyszerű és áttekinthető, ezért beszélünk sokszor nyílt-szívű emberekről mindig pozitív értelemben. Petőfi tiszta szívéhez és szerelméhez az egyszerű szavak a hozzáillőek. Az említett jelzők ilyen értelmezésben válnak nagyon is művészivé. Gondoljunk arra a közmondásosságra, hogy sokszor a kevés többet mond a soknál, az egyszerű a bonyolultnál.

Petőfi szereti és szívesen használja a jelzős szerkezeteket, akárhányszor metaforái elé is kitesz egy-egy jelzőt: „szép szemeidnek esti csillagát”, „tekinteted, ezt a szelíd galambot”, „ajkaidnak lángoló rubintköve” stb...

A „Minek nevezzetek?” képeiről sokat lehetne még írni. Összegezőképpen ennyit: „...egy ismert költőnél sem ily gyakoriak a képsorok. Az érzés egy kérdésben ömlik ki, s a válaszok csakúgy tolonganak. A Niagara oszlik meg ilyen váratlan hevességgel ezer vízrojtjára. Alakilag definíció-kísérletek ezek, de lélektanilag - hogy mi is hasonlattal élünk s biztonság okáért ne újjal - vakító fehér ragyogás bomlik itt föl színeire, amelyeket már felfoghat szemünk. Minek nevezzetek? - a renaissance líra és a romantika szereti a szenvedélyes felsorolásokat, de ez itt mégis más: itt a boldogság ereje váratlanul csupa halk finomságban fejeződik ki, a banalitásokat kedvelő szerelem itt csupa soha nem látott virágból köt mesecsokrot.”¹⁵

A szépirodalmi művek stílusát nemcsak a művészi jelzők és hasonlatok, nemcsak a szóképek jelentik, hanem bizonyos szokatlan szókapcsolatok is, amelyeket stílusalakzatoknak nevezünk. Számos fajuk közül Petőfi ezúttal az ismétlést és a halmozást alkalmazza a leghatásosabban.

Az ismétlés lélektani hatása abban rejlik, hogy tulajdonképpen sohasem egyszerű ismétlés. Még akkor sem, ha nem tartalmaz új elemeket. A megismételt mondatnak vagy mondatrésznek „új helyzeti értéke van”, mert másképp viszonylik az előtte és utána található mondatokhoz, mint az első ízben mellette volt részekhez. Már maga a pusztán ismétlés is erősítést jelent, növeli az érzelmi élmény hatásosságát.

A „Minek nevezzetek?” cím folytonos ismétlődése a szakaszok elején mindig más-más képzeletindító feladatot kap, s a szakaszok végén történő előfordulása mindannyiszor újabb tapasztalati eredményeket zár le.

A probléma azonos a vers valamennyi szakaszában, de ki merné állítani, hogy a más-más érzékszerv területén mozgó képhatások minőségileg és mennyiségileg azonos értékűek volnának! A szakaszok mindegyike hat az olvasóra, de hol az egyiknek, hol a másiknak lesz nagyobb a hatása, aszerint, hogy milyen „egyéniességű szakasz” milyen egyéniességű emberhez szól. Lesznek, akikre a látás képei hatnak elsősorban, másokra a hallás vagy a tapintás képzetei. Az ismétlés feladata az, hogy összefogja ezeket a hatásokat minden szakasz végén, és mintegy összegezze őket. Az ismétlésnek fokozó ereje van, tehát arról biztosít bennünket, hogy minden egyes szakasz elolvasása, illetőleg elhangzása után lényegesen több van bennünk a vers alaphangulatából, mint amennyi előzőleg volt. Kodály Zoltán egyik zenekari műve, a „Fölszállott a páva” néhány népdalsor számos variációján alapul. Amikor egyszerűen bemutatja a népdalt a kompozíció elején, a hangulata mindjárt megragad bennünket, de mennyivel mélyebben érezzük a dal hatását minden egyes variáció után, s arról már ne is beszéljünk, hogy amikor a befejezés előtt egy fortissimóban tör ki a melódia, már valósággal borzongunk az átéléstől, pedig ugyanazt az érzést kaptuk minden variációban, csak hogy más-más színben és más-más fokozatban. Kodály csak hanghatásokra támaszkodott a zenekari műben. Petőfi a szavak erejével úgyszólván minden érzékszervünk együttes hatására. De mindketten az

¹⁵ Hankiss János: Európa és a magyar irodalom. Bp. é. n. 416.

ismétlésben rejlő fokozati hatást használták fel mint jelentős formai megoldást érzésük és gondolatuk tolmácsolásához.

Az ismétlésnek nagyon sok formája lehetséges. Már egy-egy hang vagy hangcsoport megismétlődése is érzelmi hatást vált ki - az alliteráció, illetőleg az asszonánc. Az alliterációt általában ritkán használja Petőfi, de ebben a versében is megtaláljuk: „szép szemeidnek esti csillagát”, „rám röpítéd tekinteted.” Az „sz” hangok suttogása vallomásossá teszi a mondanivalót, az „r” pedig különös élenkség érzékeltetője.

A hangcsoport-ismétlés jellegzetes formája a rím, amelynek négyszeres kifejező ereje is van,¹⁶ de Petőfi nem használja fel a versében. Mintha azt akarná bizonyítani, hogy a rímek segítségével is tud hatásos verset írni.

A negyedik versszakban található ismétlést más alkalommal már kiemeltük:

*„S eltűn előlem a világ,
Eltűn előlem az idő.”*

Említettük, hogy ez a két rövidebb sor mintegy lélegzetvétalként hat a csókok tüzeiben a hosszan hömpölygő sorok után. Ezt a hatást fokozza a szavak ismétlődése is.

A halmozás lehet csupán ötletes költői játék a versben. Petőfi azonban nem engedhet meg ilyesmit magának, ebben a versben legalábbis nem. A költemény utolsó előtti sorában egyszerű jelzőket halmoz óriási jelentőséggel. Miután rájön, hogy a pompázó szavak nem képesek, sőt természetünknek fogva nem is alkalmasak Júlia szépségének és jelentőségének kifejezésére, Petőfi nyelvünknek legegyszerűbb, de egyúttal legkedvesebb és leghatásosabb szavaihoz folyamodik:

*„Édes szép ifjú hitvesem -
Minek nevezzelek?”*

Azért halmozza az egyszerű jelzőket, hogy legalább ezzel kárpótolja magát a képzeletében felvillanó, de soha meg nem talált szavak elvesztéséért.

A felsorolt egyszerű szavaknak itt szerkezeti jelentőségük is van: megoldják a látszólag megoldhatatlannak tűnő verset. /A birtokos személyraggal ellátott „hitves” szónak itt különleges helyzeti ereje van, úgyis mint a vers végén, úgyis mint jelzői mellett./

Bár az ellentétet épp úgy szereti Petőfi, mint a képes beszédet, ebben a versben éppenhogy él vele.:

*„Lelkemnek egyedüli,
De egy világnál többet érő kincse.”*

Gyönyörű fokozást találunk a vers első strófájában /sugár, patak, tenger/:

*„E csillagot,
Amelynek mindenik sugára
A szerelemnek egy patakja,
Mely lelkem tengerébe foly.”*

Szókihagyásos példánk csak egy van:

„Hogy itt már a tavasz.”

¹⁶ a/ Az ismétlésben rejlő kifejező erő, b/ a hangszínbeli érték /mintegy aláhúzza, megélénkíti a visszatérő hangokat/, c/ ritmuserősítő és d/ zenei funkció.

A „van” ige kihagyásával a tavasz gyors megérkezését akarja sejtetni a költő. Különösen az erős indulatot kifejező mondatokra jellemző a szókihagyás.

Tudomásom szerint senki sem tárgyalta eddig, de a stílusalakzatok közé kívánczik az az eljárás, amikor a nyelvtanilag előírt egyes számot többessel cseréli fel a költő - egyes számú számnév utáni többségről van szó -, hogy ezáltal érjen el stílusbeli hatást:

*„S minden rejtélyes üdvösségeit
Árasztja rám az örökkévalóság.”*

„Minden”: egyes szám, „üdvösségeit”: többes.

Ady is szívesen használja ezt a többest:

*„Minden halálok fejedelme:
A meghívott Halál.”*

/A meghívott Halál/

*„Valamikor labdatéren
Hét fiúk ha összekaptunk sorshúzáson.”*

/Dalok a labdatérről/

Az egyes számú számnév utáni többes népies és régies színezetű is lehet megfelelő szövegekben...

A stílusalakzatok elevenítik, élénkítik a stílust, különös frissességet adnak a mondanivalónak.

Amikor Horn Ede 1849-ben elvitte Heinének Petőfi verseit német fordításban, a nagy költő fokozott kíváncsisággal tanulmányozta a kötetet. A búcsúlátogatás alkalmával Heine Petőfi-verset szavalt Horn Edének, és megszorította a kezét:

„Nem hiszi, milyen örömet szerzett Petőfi verseivel. Olyan friss, mint a tavaszi levegő... mindegyik. Petőfi... Pet-őfi, mindenkinek meg kell tanulni ezt a nevet!”¹⁷

* * *

A „Minek nevezzetek?” tartalmi-formai mérlegelése után, úgy érzem, nyugodtan kimondhatjuk végső esztétikai értékelésünket: Petőfi verse megfelel az esztétikai teljesség törvényének. Tökéletesen megvalósul benne mindaz, amit véleményünk szerint meg akart valósítani a költő, és olyan formában, ami nemcsak hozzáillő a tartalomhoz, hanem a „teljes megcsináltság” érzését is kelti bennünk. Nem tartjuk szükségesnek, hogy valamit is hozzáadjunk a vershez, de azt sem, hogy valamit is elvegyünk belőle. Nyugodtan válunk meg tőle, ilyen gondolattal: „ezt” a mondanivalót „csak így” lehetett a legjobban kifejezni, semmilyen más forma nem fejezhetné ki jobban. Hiányérzetünk egyáltalán nem támad.

* * *

Mi készítette Petőfit ennek a versnek a megírására? Az a vágy, hogy Júlia szépségét szavakban fejezze ki? Minden bizonnyal. Vagy az, hogy önmagában összegezze mindazt a gyönyört, amit fiatal házaselete nyújt neki? Ez is. Vagy talán azért írta, hogy olvasóinak is eldicsekedjék felesége szépségével s a maga határtalan boldogságával? Bármennyire furcsának is tűnik, ha lélektani szempontból akarjuk megvizsgálni a kérdést, kétségtelen, hogy ezért is.

¹⁷ Ifj. Hegedűs Sándor: Akik örökké élnek. Bp. 1944. 125.

Nagyon helyesen látták Petőfi egyéniségét azok, akik nemcsak az ifjút, hanem a naiv gyermeket is észrevették benne. Ha Petőfi kizárólag ifjú volna, szerelmi költészetében erkölcsi szempontból kifogásolható részeket is találnánk, amelyek a „magára legjobban ügyelő” fiatal-embernél is elkerülhetetlenek. Ám Petőfi rendkívüli egyéniség ezen a téren is. Ő úgy serdült ifjúvá, hogy megmaradt gyermeknek is. A gyermeki tisztaság ő, a gyermekre annyira jellemző kedves naivitással. „Nekem van egy szép ruhám!” - hányszor hallottuk már a gyermeki szájából, természetesen nemcsak az öröm, hanem a dicsekvés megnyilvánulásaképpen is. „Nekem van egy szép feleségem!” - mondja a költő, persze sokkal költőibben. „Olyan, de olyan boldog vagyok!” - mondja minduntalan. Mi ez, ha nem a gyermeki megelégedettség és boldogság, a gyermekre annyira jellemző nyíltság megnyilatkozása. Nagy pszichológusok mondják, hogy minden felnőttben van valamelyes gyermeki. Kiben több, kiben kevesebb. Minél többet örzünk meg gyermeki lelkünk sajátosságaiból, annál könnyebben lehetünk boldogok. Jókai is örök gyermek volt. Csak így válhatott a legnagyobb mesemondóvá. S tegyük még hozzá: csak így lehetett igazán boldog.

Lélektani szempontból más háttere is van a Petőfi-hajlandóságnak: nagy örömmünket, bánatunkat és aggodalmunkat nem vagyunk képesek magunkba fojtani. Örök emberi vonásunk ez. Elvárjuk környezetünköt, hogy együtt örüljön és bánkódjék velünk. Miért? Mert ilyenek vagyunk...

A „Minek nevezzetek?” forrását ne kívül álló jelenségekben és szokásos irodalmi ráhatásokban keressük, hanem Petőfi magában, a költő egész lényében, sőt egész életében. Ez a vers egy régóta kívánt szerelem beteljesülésének eredménye. Nézzük csak közelebbről!

Amikor vándorlegény korában a szél, a hó és az eső is összeesküdött a fiatal Petőfi ellen, az egy boldogabb élet reménységével biztatta magát:

*„Ád az Isten egy kis műhelyt,
Ád az Isten majd nekem,
Benne lesz meleg kandallóm,
Feleségem, gyermekem.”*

/A vándorlegény/

Még csak sejtette vőlegénységét, s máris kitört belőle egy nyugtalan, gyermekies öröm:

*„Bár csak már lehullanának
A virágok s levelek!
Most az ősz lesz tavaszom, mert
Akkor vőlegény leszek.”*

/Bírom végre Juliskámat/

Izgalma napról napra fokozódott, s minduntalan helyet kapott költészetében:

*„Várom, várom lakodalmam
Nehezen,
No de hiszen maholnap már
Itt leszen.
Nem a világ ez az egy hét,
Lemorzsolom apródonként
Valahogy.”*

/Valahogy/

Már nincs is egy hét, már csak egy-két nap választja el az esküvőtől, s íme milyen hetykén búcsúzik a nőtlenségtől:

*„Isten hozzád, nőtlenség barátom!
Haragszol vagy nem haragszol rám:
Már ezentúl hátamat látod csak,
Örömmel végkép jóllakám.*

*Isten hozzád, vidd el tarka zászlód
Másfelé, hogy új hívet szerezz,
Fehér zászló kell nekem már, és az
Feleségem fejkötője lesz.”*

/Búcsú a nőtlenségtől!

Elmosolyodunk. Milyen kedves, naiv lélek! Milyen aranyos gyermek! Már első szerelmi versei óta ide vágyott. Minden kis lánypajtásában a leendő hitvest kereste. S most megérkezett. Ide. A házasság lépcsőjéhez, az otthon melegéhez, ahová vándorlása idején szakadó esőben és szitáló hóban mindig vágyott. Hunyjunk most szemet, és hagyjuk magukra őket, aztán nézzük meg, mit ír házasságának első napja után:

*„Nyugszik a fáradt oroszlán
Pálmafának ernyején...
Nyugszom én, fáradt oroszlán,
Feleségem kebelén.”*

/A sivatag lakói/

Csak hogy megnyugodott végre - gondolhatnánk. És van valamelyes igazunk, mert a mézes-hetek versei valamivel több nyugodtságot fejeznek ki, mint az eddig említettek. Jónéhány versében beszámol boldogságáról:

*„Amióta én megházasodtam,
Valóságos fejedelem vagyok.
Trónusom a karszék, és pipámnak
Hosszú szára a királyi bot.”*

/Amióta én megházasodtam/

Vagy:

*„Dél s est között van az idő, nyújtózom
A pamlagon végig kényelmesen...
Keblemre hajtja fejecskejét, alszik
Kis feleségem mélyen, csendesen.”*

/Beszél a fákkal a bús őszi szél/

Ki is mondja nyíltan, hogy boldogsága teljes, és sohasem vár nagyobb boldogságot az élettől:

*„Elértem, amit ember érhet el:
Boldogsággal csordultig e kebel!
Ölemben kedves ifjú feleség,
Milyenről lelkem annyit álmodék,
Midőn virágaid közt, képzelet,
Mint mámoros pillangó repkedett.”*

/Elértem, amit ember érhet el/

Az idézett versek mind házasságának első és második hónapjából valók, tehát 1847 szeptember-október havában keletkeztek, abban a koltói kastélyban, ahol a mézesheteket töltötték.

Aztán vége a nyugodtságnak. Petőfi „szerelme felesége iránt a mindennapi valóság illúziókop-tató hatása alatt nemhogy fogyna, hanem lángoló szenvedélyességgé nő.”¹⁸ Az 1847-48 telén írt versei /Mosolyogj rám, Feleségek felesége, Minek nevezzetek?/ és az 1848-as termés nagy része /Úton vagyok. Itt benn vagyok a férfikor nyarában. Szeretlek, kedvesem/ a házastársi líra szenvedélyes vallomásai.

Említettük, hogy a „Minek nevezzetek?” forrását ne kívül álló jelenségekben keressük, hanem Petőfiben magában, a költő egész lényében, sőt egész életében. Szerelmi költészetének ez a legszenvedélyesebb és legművészebb kitörése.¹⁹ Mintha egész életében arra készült volna, hogy egyszer egy ilyen szép és kirobbanó vallomással rukkoljon ki. 1848 januárjában írta. De nem elégítette ki ez a vallomása sem. Alig telt el négy-öt hónap, meg kellett ismételnie: megírta az ikermását, az „Úton vagyok...” című verset. A következő:

*„Úton vagyok, s nem vagy velem,
Jó angyalom, szép kedvesem;
De jól tudom, lépésimet
Híven kíséri szellemed.
Csak azt tudhatnám, édesem:
Minő alakban jársz velem?
Tán e szellő vagy, mely illattal
Röpül hozzám, s játszik hajammal?
Az alkony pírja vagy talán
Amott az ég boltozatán?
Vagy tán az esti csillag, mely
Reám ezüst sugárt lövel?
Vagy a madárka vagy, ki ottan
Úgy megdalolgat a bokorban?
Vagy a kicsiny virág vagy itt.
Ki úgy veti rám szemeit.
Miként ha mondaná: oh törj le,
És vigy magaddal, tégy szívedre!...
Mondd meg nekem, súgd meg nekem:
Melyik vagy, édes kedvesem?”*

A verset Nagykőrösön írta 1848 június 5-e körül. A „Minek nevezzetek?” Júlia mellett kelet-kezett, ez pedig a feleség távollétében. Ugyanaz az élmény hozta létre mind a kettőt és ugyan-az a költői szándék is. Az élmény: a gyönyör, ami eltölti a költő lelkét, s ami abból a tudatból fakad, hogy szép felesége van, akit szeret, s aki szereti őt. A szándék: feleségének szépségét szavakba foglalni. A kérdés ugyanolyan világosan vetődik fel itt is, mint amott, csakhogy nem a költemény címében mindjárt, hanem az ötödik-hatodik sorban:

*„Csak azt tudhatnám, édesem:
Minő alakban jársz velem?”*

¹⁸ Farkas Gyula: A magyar irodalom története. Bp. 1934. 226.

¹⁹ Csak egy ilyen szenvedélyes kitörése van még, az 1848 novemberében írt „Szeretlek, kedvesem” vers, ami tökéletes ugyan, de nem olyan színes, mint a „Minek nevezzetek?”

A válaszkérés szabályos adagolásban, két-két soros egységekben jelentkezik, tehát nem olyan terjedelmes hömpölygésben, mint az előző versben, ahol minden kísérletre egy-egy szakasznyi terjedelem jutott. Nem is lehet ez a válasz olyan mély és sokoldalú, mint amaz, de egy tekintetben mégis felülmúlja azt: az utolérhetetlen kedvességben és bájban. A költő a természet minden kis szépségében, kellemében Júliát látja. Úgy társalog a feleségével, mintha vele volna. A feleségével? Mintha nem is a feleségéhez szólna, hanem egy kisgyermekhez - annyi dédelgető van a soraiban. És mégis a felesége az, akivel földöntúli finomsággal összeolvad:

*„Tán e szellő vagy, mely illattal
Röpihözám, s játszik hajammal?
Az alkony pírja vagy talán
Amott az ég boltozatán?
Vagy tán az esti csillag, mely
Reám ezüst sugárt lövel?
Vagy a madárka vagy, ki ottan
Úgy megdalolgat a bokorban?
Vagy a kicsiny virág vagy itt,
Ki úgy veti rám szemeit,
Miként mondáná: oh törj le,
És vigy magaddal, tégy szívedre!”*

Az anakreoni versek és a rokokó-dalok hangulata, játékos könnyedsége, kedves finomsága jut eszünkbe minden sorában. Csupán két sort ragadjunk ki ennek az érzékeltetésére:

*„Vagy a madárka vagy, ki ottan
Úgy megdalolgat a bokorban?”*

A „madárka” szó már bevezeti a hangulatot, úgy is, mint kicsinyítő képzővel ellátott kedves fogalom, úgy is, mint metafora, hogy aztán a „megdalolgat” szó a hatást betetézze. A „dalolgat” igekötős alakja lényegesen többet fejez ki, mintha igekötő nélkül volna: nem akármilyen dalos hangulatról van itt szó, hanem a dalolgatással együtt járó megelégedettségről, illetőleg a dalolás következményeként fellépő „kielégült” lelkiállapotról. A beteljesültség érzését kelti az igekötős alak. Mennyire igazat mondott Maupassant, amikor azt írta: „Les mots ont une âme” - a szónak lelke van!

Megoldatlan marad ez a vers is. Nem lehet eldönteni, hogy a kedves képek közül melyik a „kedves”. Nyilvánvaló, hogy mind. De a „kedves”, a feleség az együttes képhatásnál is több, mert szépsége és értéke szavakban ki sem fejezhető. Persze csak formailag megoldatlan ez a vers is, mert nem a pontos válaszmegadás a lényeg benne, hanem az, hogy a költő magába szívjon minden szépséget és minden átélt élményt.

Ebben a versében Petőfi még jobban beleolvad a természetbe, mert kedvesét teljes mértékben a természet formáiban képzele el: illatos szellőnek, alkonyipírnak, esti csillagnak, madárkának, kicsiny virágnak. Könnyen észrevehető, hogy a metaforák mind a két versben többnyire azonosak.

A sokoldalú érzékeltetés ennek a versnek is fő ereje. Nemcsak a látás és a hallás érzete, hanem a költői szempontból másodlagos szaglás és tapintás is kifejezésre jut benne: a kedvest megidéző szellő illatos, és el-eljátszik a költő hajával.

Meglepő alaki egyezés a következő:

„Mikéntha most látnák először” - /Minek nevezzetek?!

„Mikéntha mondaná: oh törj le” - /Úton vagyok/.

Feltűnően sok a hasonlóság a befejezésben:

„Édes szép ifjú hitvesem -

Minek nevezzetek?” -

és:

„Mondd meg nekem, súg meg nekem:

Melyik vagy, édes kedvesem?”

Az „Úton vagyok” vers létrejötte nem csökkenti a „Minek nevezzetek?” értékét, hanem fokozza azt. Még inkább bizonyítja, hogy Petőfi költői mondanivalója komoly élményből fakad, egy természetes élethangulatból.

* * *

Petőfi elismerten legnagyobb szerelmi verse a „Szeptember végén” - bizonyos körülmények is azzá teszik -, de ugyanolyan tökéletes a maga nemében a „Minek nevezzetek?” is.

A kérdés valahogyan a következőképpen áll:

Petőfi izzó temperamentumának legjobban a „Minek nevezzetek?” hangulata és dinamizmusa felel meg, s a legtöbb szerelmi versében ez a hangulat tükröződik. Ám a „Szeptember végén” egy olyan élettapasztalattal rendelkező Petőfit mutat be, aki talán nem is volt, csak lennie kellett volna - ha el nem ragadja őt a halál. Valami különleges be nem teljesült-beteljesültség teszi örökéletűvé ezt a verset, ami a be nem teljesült életből és a beteljesült jóslatból adódik elsősorban - aztán egyébből is: jóslata igen, de kívánsága már nem teljesülhetett a nagy költőnek. Júlia időnek előtte eldobta az özvegyi fátyolt - amely egyesek szerint inkább lobogó volt -, de már nem akaszthatta férje fejfájára, mert nem is tudta, hol van eltemetve.

A „Szeptember végén” a mi „nagy” szerelmi versünk. Így szoktuk már meg. Bár a világon mindenütt elismeréssel beszélnek róla: ami ebben a versben van, azt csak mi tudhatjuk igazán, mi, akik azért közeledünk mindannyiszor hajadonfővel és lábbelink elhagyásával ehhez a nagy vershez, mert legnagyobb nemzeti költőnk és hősünk sorsát látjuk beteljesülve soraiban.

Ha a „Szeptember végén” a házassági aggodalom, a „Minek nevezzetek?” a házassági boldogság legmagasabb költői szinten való megfogalmazása. Az első a kísérteties jövő megsejtése, a második a boldog jelen tudatosulása, Petőfi a „lelki jelenvalóság” költője: „minden percnél meg tudja találni és ki tudja mondani költői örökkévalóságát.”²⁰ És ez a második hangulat, a boldog jelen tudatosulása jellemző elsősorban házastársi költészetére. Ez a hangulat pedig sehol sem jelentkezik olyan tökéletes szépségben, mint a „Minek nevezzetek?” versben.

²⁰ Szerb Antal: Magyar irodalomtörténet, második átdolgozott kiadás. Bp. 1935. 347.

Ezt a könyvemet is ugyanazzal a szándékkal adom közre, mint a korábbiakat: a pedagógus tudatosságával, még akkor is, ha irodalmi tanulmányokról van szó s nem kimondottan nevelési fejtegetésekről. Negyvennyolcadik tanítási évem elkezdésekor erkölcsi kötelességemnek érzem, hogy ugyanolyan figyelemmel és komolysággal tanulmányozzam hazánk sorskérdéseit, mint amilyenre kezdő tanári évemben elköteleztem magam. Mindig is azt vallottam, amit Zrínyi (vagy mondjuk Babits, sőt nemzeti irodalmunk minden számottevő írója), hogy viharos történelmünkben három szó mentette meg a pusztulástól sokat szenvedett népünket: az **Isten**, a **család** és a **haza**. E három szó tudatosulása életében. Fogalmuk mindig szétválaszthatatlan egységet jelentett. Zrínyi érzékelteti ezt legszebben, a szigetváriak esküjében. A legkisebb súlyúnak látszó szóval érzékeltetem: ahol nincs egészséges magyar családi élet, ott sem igazi hazaszeretetről, sem Isten jelenlétéről nem beszélhetünk. Családi életünket szinte teljesen szétzüllesztették. Nálunk van a legtöbb válás a világon, a legtöbb abortusz, s a családon belüli gyilkosságok számában sem előz meg bennünket egyetlen ország sem. Pedig a hitvestársi együttélésnek olyan szép bizonyítékait vonultatja fel régebbi és közelmúltú irodalmunk, hogy példát mutathatnánk mindenkinek.

Herczeg Ferenc azt írta egyik tanulmányában, hogy a hitvesi szerelem költészete gyönyörű magyar specialitás. Én azt mondom: kövessünk el mindent, hogy a magyar családok életét tiszta érzések hassák át. Fogadjuk el - mondjuk - Kisfaludy Sándor és Petőfi útmutatását, akik nagyon megfontolt nevelési szándékkal vetették papírra házaseletük tisztaságát s ebből eredő határtalan boldogságukat.

Róluk írtam mindkét tanulmányomat.

A szerző